

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Dergisi
Erzincan Law Review

Cilt/Vol: 25 Sayı/No: 1 Haziran/June 2021

**İngiliz Anayasa Hukukunda Parlamentonun Üstünlüğü
İlkesi, Sınırları ve Brexit**

**The Principle of Supremacy of the Parliament in British
Constitutional Law, its Limitations and Brexit**

Arş. Gör. Erdoğan KESKİN*

ÖZ

Bu çalışmamızda, İngiliz anayasa hukukunun temel ilkelerinden olan parlamentonun üstünlüğü ilkesi ele alınmıştır. Kavramsal bir inceleme yapıldıktan sonra parlamentonun üstünlüğü ilkesinin manası ve ardından parlamentonun yetkilerinin sınırları tartışılmaktadır. Anayasacılık hareketlerinin anavatani, teamüli bir anayasaya sahip, hak ve hürriyetlerin bulunduğu ve hukukun üstünlüğünün benimsendiği İngiltere’de parlamentonun yetkilerinin sınırlarına yönelik değerlendirmeler oldukça gereklidir. Bu nedenle İngiliz anayasası ve anayasal düzeni bağlamında ilkenin önemi üzerinde durulmaktadır. Ayrıca çalışmamızda İngiltere’nin Avrupa Birliği’ne üye olması, kısa süre öncesine kadar üyeliğinin devam etmesi,

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı.

E-posta: erdogan.keskin@erzincan.edu.tr. ORCID: 0000-0003-4718-4655.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Geliş Tarihi: 13.10.2021 / **Makale Kabul Tarihi:** 09.11.2021.

Atıf: Erdoğan Keskin, “İngiliz Anayasa Hukukunda Parlamentonun Üstünlüğü İlkesi, Sınırları ve Brexit”, EBYÜ-HFD, C. 25, S. 1, Haziran 2021, (47-99).

bu üyeliğin parlamentonun yetki alanına etkisi ve Brexit sürecinin ortaya çıkardığı sonuçlar ayrıca değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Parlamentonun Üstünlüğü, Parlamento, Ege-menlik, Üstünlük, İktidar, Sınırlandırma.

ABSTRACT

In this study, the principle of supremacy of the parliament, which is one of the basic principles of British constitutional law, is discussed. After a conceptual analysis, the meaning of the principle of parliamentary supremacy and then the limits of parliament's powers are discussed. In England, which is the homeland of constitutionalism movements, has a customary constitution, where rights and freedoms are protected, and where the rule of law is adopted, assessments of the limits of the parliament's powers are quite necessary. For this reason, the importance of the principle is emphasized within the framework of the British constitution and constitutional order. In addition, in our study, the UK's membership in the European Union, its continued membership until a short time ago, the effect of this membership on the jurisdiction of the parliament and the results of the Brexit process are also evaluated.

Keywords: Supremacy of the Parliament, Parliament, Sovereignty, Supremacy, Power, Limitation

GİRİŞ

Bir ada devleti olan İngiltere, tarih boyunca Kıta Avrupası ile birçok etkileşimde bulunmuş olsa da gerek kültürel gerekse siyasi anlamda kendine has karakterini korumuştur. İngiltere'de 1215 yılında yazılı bir belge olarak ortaya çıkan Magna Carta'yla ilan edilen hükümdarın sınırlandırılabilceği düşüncesi ve bu düşüncenin yerleşik hale gelmesi, İngiltere'nin özgün karakterini anlamak için önemli bir göstergedir. Nitekim anayasacılık hareketlerini Amerikan Devrimi ve Fransız İhtilali ile çok daha sonra tecrübe eden ABD ve Fransa'ya kıyasla İngiltere'de anayasacılık hareketlerinde önemli başarılar elde edilmiş ve anayasal kurumların oluşması neredeyse tamamlanmıştır.

Bu bağlamda İngiltere siyasi iktidarın sınırlandırılması, hak ve hürriyetlerin korunması bakımından önemli bir araştırma alanı sunmaktadır. John Locke ve Adam Smith gibi birçok liberal düşünür ev sahipliği yapan ada ülkesi, hürriyetlerin korunması ve iktidarın sınırlandırılması anlamında dünyaya örnek olmuştur. Ayrıca hukukun üstünlüğü ve kuvvetler

ayrılığı ilkeleriyle bu düşüncelerin kurumsallaşması sağlanmış, teorik anlamda dünya çapında birçok anayasal gelişmenin temeli oluşturulmuştur.

İngiltere, siyasi iktidarın sınırlandırılmasının yanında parlamenter sistemin de anavatanıdır. Geleneksel olarak parlamentonun oluşumuna birçok etken katkı sunmuştur. Nihayetinde kuvvetler ayrılığının uygulandığı somut bir örnek olarak tasarlanmamış, kendiliğinden gelişmiş bir hükümet sistemi ortaya çıkmıştır.

Bu hükümet sistemini karakterize eden parlamento, İngiltere’de en üstün siyasi güç olarak değerlendirilmiş ve hatta kimi yazarlarca egemen olarak görülmüştür. Parlamentonun üstün veya egemen olarak görülmesi, en basit haliyle onun yetkilerinin sınırsız olduğunu veya yalnızca fiili sınırlarının olabileceğini ifade eder. Ancak bu, siyasi iktidarın sınırlandırılması noktasında başı çeken İngiltere’de, “nasıl oluyor da parlamentonun üstün ve sınırsız olabileceği kabul ediliyor” sorusunu akla getirmektedir. Kuşkusuz, siyasi iktidarın birey hürriyetleri karşısında sınırlandırılması ve kişilerin değil hukukun yönetiminin kabul edilmesi, parlamentonun üstünlüğüyle veya egemenliğiyle uyumlu görünmemektedir.

Klasik anlamıyla sınırsız bir iktidar olan egemen, birey ve hürriyetler karşısında başlıca tehlikedir ve kontrol altında tutulması gereken unsurlardanır. İktidarın sınırlandırılmaması halinde ise teorik olarak bireycilikten ve hürriyet rejiminden söz etmek oldukça zor hale gelir. Parlamentonun demokratik yollarla belirlenmesi bunu engelleyemez. Nitekim sınırsız yetkilerle donatılmış bir parlamento ve çoğunluk, diktatörden daha fazla güvenilir değildir. Bunu, 20. yüzyılın ilk yarısında Avrupa’da ortaya çıkan totaliter rejimler göstermiştir. Dolayısıyla “parlamentonun üstünlüğü ilkesinin” manasının bilinmesi, İngiliz Anayasası’nın¹, anayasacılığının ve sınırlı iktidar düşüncesinin anlaşılabilmesi için oldukça önemli bir role sahiptir. Bu kapsamda çalışmamızın amacı İngiltere’de parlamentonun üstünlüğünün muhteviyatını tespit etmek, hak ve hürriyetler bağlamında işlevini ortaya koymaktır. Amacımıza bağlı olarak, çalışmada parlamentonun gelişimi ve Taç’ın sınırlandırılmasına sadece konunun gerektirdiği kadarıyla yer verilmiştir.

¹ İngiltere’de anayasa, yazılı ve yazısız birtakım kurallardan oluşmaktadır. Bu anayasa teamül ağırlıklı bir anayasadır. Dolayısıyla yumuşak bir niteliğe sahiptir. Çalışmamızda İngiliz Anayasası ifadesi bu anlamıyla kullanılmaktadır. Yaygın olarak kullanılan “tek bir metinde toplanmış kurallar bütünü” ifade etmemektedir. Anayasal sistem ifadesiyle ise anayasanın kurduğu düzen/sistem kastedilmektedir.

Çalışmanın sistematığıne yer vermeden önce kısaca bahsedilmesi gereken bir husus daha vardır. Her devletin, siyasi iktidarın, anayasa ve kanunların hukukilik, adillik ve meşruiyet kıstası yalnızca pozitif hukuk kuralları değil, aynı zamanda tabii hak ve ilkelerdir. Dolayısıyla tabii hak ve ilkeler kurucu iktidar dahil tüm iktidarların sınırı mahiyetindedir. Bu hak ve ilkelere aykırı olan her güç ya da kural zorbalığın eseridir. Çalışmamızda ise, konuyu daha çok pozitif teamüller ve kurallar kapsamında ele alarak parlamentonun sınırını ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmanın sistematığıne gelecek olursak, ilk olarak egemenlik ve üstünlük kavramlarına yönelik tartışmalar değerlendirildikten sonra parlamentonun üstünlüğünün ifade ettiği mana incelenmiştir. İkinci olarak parlamentonun, başta hukukun üstünlüğü ve insan hakları olmak üzere kimi anayasal ilke ve kurallarla sınırlı olup olmadığı tartışmalarına yer verilmiştir. İngiltere’de anayasa yazılı kuralların yanı sıra teamüllerden oluşmaktadır. Dolayısıyla hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi kimi ilkelerin varlığı ve önemi nedeniyle parlamentonun bu yönlerden sınırlı olduğu düşünülebilir. Nihayet AB üyeliğine kısaca değinilmiş ve Brexit’in parlamentonun üstünlüğüne etkisi ele alınmıştır. Nitekim İngiltere’nin AB’ye üye olması parlamentonun yetkilerinin azalması, üstünlüğünün sona ermesi ve kimi yetkilerinin devredilmesi olarak yorumlanmış, siyasi ve ekonomik şartlara bağlı olarak üyeliğe son verilebilmesinin imkânsızlığı nedeniyle artık üstün bir parlamentodan söz edilemeyeceği ileri sürülmüştür. Bu görüşlerin aksine İngiliz Yüksek Mahkemesi, Brexit sürecine dair ortaya çıkan uyuşmazlıkta Dicey’nin görüşlerine yer vererek ve İngiliz Anayasası’nın kodifiye edilmediği, ancak “yumuşak siyasi varlığının” olduğuna atıfta bulunarak parlamentonun üstünlüğünün hala geçerli bir ilke olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla Brexit sürecindeki gelişmelerin parlamentonun üstünlüğünün teyit edilmesi olarak da görülmesi gerektiğinden, Brexit konumuz açısından oldukça önemlidir.

I. PARLAMENTONUN ÜSTÜNLÜĞÜ

A. Parlamentonun Üstünlüğüne Kavramsal Yaklaşım

1. Genel Olarak Egemenlik ve Üstünlük Kavramı

“Parlamentonun üstünlüğü” olarak incelediğimiz bu ilke doktrinde çeşitli şekillerde ifade bulunmaktadır. Kullanılan ifadelerden belki de en önemlisi “parlamentonun egemenliği” (sovereignty of parliament) ve “parlamentonun üstünlüğü” (supremacy of parliament) ifadeleridir. Ancak her

ne kadar iki kavram birbirinin yerine kullanılıyor olsa da bu kavramların aynı anlamı ifade ettiği söylenemez.

İlk olarak egemenlik kavramının açıklanması elzemdir. İngilizce sovereignty'e karşılık olarak dilimizde kullanılan egemenlik veya hâkimiyet², literatürde bir siyasi organizasyon olan devlet içerisinde mevcut tüm siyasi ve hukuki yetkilerin kullanılmasını ifade eder³. Egemenlik kavramını ilk olarak "Devletin Altı Kitabı" adlı eserinde kullanan Bodin'e göre bu yetkilere sahip olan egemen mutlak, sınırsız, bölünmez, hukuk-üstü ve tek, yani kendisine eş başka bir güç olmayandır⁴. Duguit ise egemenlik yetkilerini benzer şekilde, bağımsız, bölünmez, devredilmez, zamanaşımına uğramaz emretme gücü ve tek olan irade olarak ifade eder⁵. Egemenlik kavramı bu bakımdan birçok yazar tarafından incelenmiş, klasik anlamda herhangi bir siyasi ya da hukuki sınırı olmayan mutlak emretme gücü olarak kabul edilmiştir⁶. Öte yandan egemenlik devletin yalnızca iç siyaset ve yönetimine ilişkin değildir. Ayrıca devletin milletlerarası ilişkilerde diğer tüm devletlerle eşit ve bağımsız olmasını, herhangi bir müdahaleye muhatap tutulmadan serbest hareket edebilmesini ifade eder⁷. Görüldüğü üzere devletin üç unsurundan birini oluşturan egemenlik, klasik anlamda, devletin siyasi yapısı içerisinde gerek iç gerekse dış ilişkilerdeki varlığı itibariyle tek ve mutlak güç olarak kabul edilmektedir.

2 Yusuf Şevki **Hakyemez**, Mutlak Monarşiden Günümüze Egemenlik Kavramı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004, s. 51.

3 Kelimenin Türkçe anlamı için bkz. <https://sozluk.gov.tr>, (E.T. 07.11.2021); <http://www.lugatim.com/s/egemenlik>, (E.T. 31.08.2020).

4 Jean **Bodin**, Six Books of the Commonwealth, http://www.yorku.ca/comminel/courses/3020pdf/six_books.pdf, (E.T. 01.09.2020); Berat Emrah **Beriş**, "Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 63, S. 1, Y. 2008, s. 57.

5 Leon **Duguit**, Kamu Hukuku Dersleri, Çev. Suheyb Derbil, İstiklal Matbaacılık, Ankara 1954, s. 57-59.

6 Egemenlik kavramıyla ilgili olarak ayrıca bkz. Carl **Schmitt**, Political Theology, Trans. George Schwab, The MIT Press, Massachusetts 1985, s. 5-15.

7 Ayrıca bkz. Alain de **Benoist**, "What is Sovereignty", Telos: Critical Theory of the Contemporary, S. 116, Y. 1999, s. 100 vd.

İngilizce “supremacy” veya dilimizdeki karşılığı “üstünlük”, kendisiyle mukayese edilenler karşısında yüksek seviyede olmayı, nitelik bakımından benzerlerine nispeten daha üst derecede bulunmayı ifade eder⁸. Dolayısıyla bir devlet organı olan parlamento bağlamında konuya bakıldığında parlamentonun egemen olması ile üstün olması arasında fark vardır. Nitekim parlamentonun egemen olduğunun kabul edilmesi halinde parlamento mutlak⁹, devredilmez ve kendiliğinden bir güce sahiptir. Oysa üstün olduğu kabul edilirse bu durumda parlamento, diğer siyasi aktörler ve devlet organları karşısında son sözü söyleme yetkisine sahip organdır. Ancak üstün olması, egemen olmasının aksine onun bazı hukuki veya ahlaki sınırlarının olabileceğini de ifade eder. Aynı zamanda diğer devlet organlarıyla karşılıklı yetki paylaşımına ve denetim ilişkisine girmesine olanak sağlar.

2. Kavramsal Tartışmalar

Çalışmanın bu kısmında, egemenlik ve üstünlük kavramlarının farklarına dayalı olarak Dicey’nin görüşlerine ve ona karşı yöneltilen eleştirilere işaret edeceğiz. Parlamentonun üstünlüğü ilkesi, ilk olarak, sistemli bir şekilde Dicey tarafından ele alınmıştır¹⁰. Dicey söz konusu Common Law ilkesini “parlamentonun egemenliği” olarak isimlendirmiş ve bu şekilde incelemiştir¹¹. Dicey’nin egemenlik kavramını kullanması basit bir tercih değildir. Zira ona göre parlamento egemen bir güçtür. Dicey bu bağlamda egemenlik kavramını ikiye ayırmıştır: Siyasi ve hukuki egemenlik. Hu-

8 “Üstünlük” kelimesinin anlamı için bkz. <https://sozluk.gov.tr>, (E.T. 01.11.2021); <http://www.lugatim.com/s/üstün>, (E.T. 01.09.2020).

9 Herhangi bir sınırı olmayan, eksiği bulunmayan anlamındadır. Ayrıca bkz. <http://www.lugatim.com/s/mutlak>, (E.T. 01.09.2020).

10 Charles **Crozat**, “XIX. Asırdan Zamanımıza Değın İngiliz Amme Hukukunda Egemenlik Kavramı”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 11, S. 1-2, Y. 1945, s. 64-65; Ergun **Özbudun**, “İngiltere’de Parlâmento Egemenliği Teorisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 25, S. 1, Y. 1968, s. 60.

11 Yazar “An Introduction to the Study of Law of the Constitution” isimli eserinde ilkeyi bu isimle sistematik olarak incelemiştir. Dicey’nin isimlendirmesine dair bkz. Albert Venn **Dicey**, An Introduction to the Study of Law of the Constitution, 10. Bs., The Macmillan Press, London 1979, s. 37.

kuki egemenlik, hukuk kurallarının konulması veya konulmaması hususunda, kural koyucunun herhangi bir sınırının olmamasını ifade eder. Diğer bir ifadeyle parlamentosunun kanun koyma yetkisi sınırsızdır¹².

Dicey'e göre diğer egemen(lik) ise siyasettir ve egemenliğin yaygın olan türü de budur. Egemen, siyasi olarak en üstün güçtür. İngiltere'de siyasi anlamıyla egemen, seçmenler, Taç ve lordlardır¹³. Çünkü İngiltere'de egemen iradenin tamamen demokratik yollarla oluştuğu söylenebilir. Dolayısıyla Jennings'in de belirttiği gibi Dicey'nin ikinci egemeni, parlamento ve seçmenlerden meydana gelmektedir¹⁴.

Dicey egemenliğe ilişkin yaptığı ayrımında Austin'i de eleştirmektedir. Austin, İngiltere'de egemenliğin Taç, Lordlar ve Avam Kamarası'na veya seçmenlere ait olduğunu savunur¹⁵. Diğer bir ifadeyle Austin'e göre, egemen irade Parlamento (ve Parlamentodaki Kraliçe) ile seçmenlerdir. Ancak Austin'in görüşlerinden İngiltere'de egemen iradenin kim ya da kimler olduğuna dair açık sonuçlar çıkarmanın mümkün olmadığı ileri sürülmektedir¹⁶. Dicey, Austin'in siyasi ve hukuki egemenliği birbirine karıştırdığını savunur¹⁷. Hatta Dicey'e göre, Austin'in kendisi de zaman zaman egemenliği hukuki anlamıyla kullanmıştır¹⁸.

Dicey her ne kadar parlamentosunun hukuki egemen olduğunu ileri sürmüş olsa da onun burada kastettiği anlam, parlamentosunun hukuki olarak herhangi bir sınırının olmamasıdır¹⁹. Ancak Dicey'nin egemenliğe yönelik bu ayrımı ve parlamento hukuki egemen olarak görmesi eleştirilmiştir-

12 Bu hususta bkz. **Dicey**, s. 72-73; Alison L. **Young**, Parliamentary Sovereignty and the Human Rights Act, Hart Publishing, Portland 2009, s. 3.

13 **Dicey**, s. 73.

14 W. Ivor **Jennings**, The Law and the Constitution, 3. Bs., University of London Press, London 1948, s. 139. Çünkü parlamento seçmenlerin iradesiyle belirlenen temsilcilerden oluşur ve millet adına karar verir. Bu nedenle egemenlik yetkilerinin kullanılması büyük ölçüde parlamentoya ait hale gelmektedir.

15 **Dicey**, s. 70-71.

16 Bkz. **Crozat**, s. 31.

17 **Özbudun**, "İngiltere'de Parlamento Egemenliği Teorisi", s. 76.

18 **Dicey**, s. 72-73.

19 Crozat'a göre Dicey'nin teorisinin temeli parlamento sınırlandıran ahlaki veya hukuki nitelikte sınırların olmamasıdır. Bkz. **Crozat**, s. 73.

tir. Zira egemenlik bölünemez ve devredilemez olarak görülmektedir. Konuya ilişkin Jennings, egemenliğin -Bodin'in de belirttiği gibi²⁰- hukukla dahi sınırlandırılmayan ve aynı zamanda vatandaşlar üzerinde kontrolü sağlayan en üstün güç olduğunu hatırlatmaktadır. Egemenlik kavramı bu şekilde tanımlandığında, Jennings'e göre parlamentonun egemen olarak kabul edilmesi hatalıdır. Zira parlamento ona göre sınırsız değildir²¹. Aksine parlamento, Bodin'in belirttiği şekliyle sürekli olmadığı gibi, parlamentoyu oluşturan temsilciler tam olarak en üstün güce ve iradeye sahip değildir. Ona göre, Avam Kamarası'nın belirli aralıklarla yapılan seçimlerle oluştuğu düşünülünce, temsilciler tekrar seçilebilmek için seçmenlere rağmen hareket etmek istemez ve çoğu kez seçmenleri karşısına almaktan çekinir. Buna göre parlamento bir yönüyle seçmenlere karşı hesap vermek durumundadır²². Parlamento seçmene hesap vermesi de onun siyasi olarak sınırları olduğunu gösterir. Ayrıca Jennings'e göre parlamento hukukla bağlıdır ve hukuka bağlı olarak varlığını sürdürmektedir²³. Dolayısıyla hukuki egemen olarak tanımlanan parlamento, tam anlamıyla bir egemen değildir. Ancak koyduğu kuralların mahkemeler tarafından her zaman uygulanma zorunluluğunun olması ve mahkemelerin veya herhangi bir devlet organının bu kanunları denetlemekten mahrum olması yönüyle, hukuki egemenlik, esasında mahkemeler ve parlamento arasındaki ilişki çerçevesinde değerlendirilebilecek bir husustur denilebilir²⁴.

20 Bodin, egemeni en üstün ve ortak kabul etmeyen bir güç olarak tanımlamasına rağmen egemenin bazı sınırları olduğunu da belirtir. Düşünürce göre egemenin bu sınırları üç grupta sayılabilir. Birincisi ilahi hukuk ile doğal hukuktur. Buna göre egemen adaleti ve ilahi kuralları ihlal edemez. İkincisi, özel mülkiyettir. Bodin burjuvazinin menfaatlerinin korunması için özel mülkiyetin korunması gerektiğini kabul eder. Üçüncüsü ise anlaşmalardır. Bu Bodin'in egemenlik teorisi bakımından bir çelişkiye düştüğü anlamına gelmez. Nitekim egemenin mutlak olması onun başka bir kural koyucu ya da irade tarafından sınırlandırılmaz olması anlamına gelir. Bkz. Mehmet **Akad**/Bih-terin **Vural Dinçkol**/Nihat **Bulut**, Genel Kamu Hukuku, 16. Bs., Der Yayınları, İstanbul 2016, s. 102-104.

21 **Jennings**, The Law and the Constitution, s. 138-139.

22 **Jennings**, The Law and the Constitution, s. 138-139; **Özbudun**, "İngiltere'de Parlamento Egemenliği Teorisi", s. 75-76.

23 **Jennings**, The Law and the Constitution, s. 141.

24 Bkz. **Jennings**, The Law and the Constitution, s. 139-140; **Crozat**, s. 80.

Bu tür eleştirileri yönelten yazarlar Dicey'nin aksine egemenlik kavramı yerine üstünlük kavramını tercih etmektedir²⁵. Örneğin Jennings bunlardan birisidir. Yazar, Dicey'nin yaklaşımını eleştirmesinin yanı sıra parlamentosunun üstün olduğu gerçeğini de göz ardı etmeyerek bu ilkeyi parlamentosunun üstünlüğü olarak ifade etmiştir²⁶.

Dicey'e yöneltilen eleştirilerin yanı sıra belirtmek gerekir ki Bodin'in tarif ettiği bir egemenin varlığından söz etmek ancak mutlak monarşinin ya da otoriter rejimlerin varlığı halinde söz konusu olabilir. Kanaatimizce İngiltere gibi kimi devletlerde, devlet yetkilerinin demokratik usullerle oluşturulan organlar ile demokratik olmayan usullerle oluşturulan diğer organlar arasında paylaştırıldığı düşünüldüğünde, literatürde kabul edilen anlamıyla, "egemen" kavramını biz de yerinde bulmuyoruz. Nitekim yetkilerin bu denli paylaşılması, kuşkusuz en üstün, mutlak ve sürekli, tek bir gücün varlığı konusunda bizi şüpheye düşürmektedir. Özellikle İngiltere'de yazılı bir anayasa olmasa bile gelenekleri dolayısıyla halkın son sözü söyleme yetkisine sahip olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan sınırlı iktidar prensibine bağlı olan İngiltere'de parlamentosunun ancak diğer devlet organları karşısında üstün olduğunu söylemek daha uygun olur.

B. Parlamentosunun Üstünlüğü İlkesi

1. Genel Olarak

Anayasacılık hareketleriyle birlikte siyasi iktidarın sınırlandırıldığı toplumlarda ve günümüzde birçok devlette anayasanın üstünlüğü ilkesi kabul edilmektedir. Anayasanın üstünlüğü ilkesi anayasanın tüm hukuk normlarından hiyerarşik olarak daha üstte olmasını, tüm kişi ve kurumların anayasa ile bağlı olmasını ifade eder. Bu da hemen her devletin anayasasının yazılı ve sert olmasıyla yakından ilişkilidir²⁷. Ancak henüz 13. yüzyılda dahi kralın mutlak otoritesinin sorgulandığı İngiltere'de durum oldukça farklıdır. Yazılı ve sert bir anayasa olmamasıyla da ilişkili olarak

25 **Özbudun**, "İngiltere'de Parlamento Egemenliği Teorisi", s. 78.

26 Jennings'in kavramı kullanımına dair ilgili başlıklar ve incelemeler için ayrıca bkz. **Jennings**, *The Law and the Constitution*, s. 135-136.

27 Ömer **Anayurt**, *Anayasa Hukuku Genel Kısım*, 2. Bs., Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019, s. 653 vd.

İngiltere’de anayasanın değil, bir devlet organı olan parlamentonun üstünlüğü söz konusudur²⁸.

Parlamentonun üstünlüğü ise basit bir ilke olmaktan öte İngiliz Anayasası’nın temel ilkeleri arasındadır²⁹. 13. yüzyıldan itibaren kralın mutlak otoritesini paylaşma iddiasında olan çeşitli dini veya sivil kurumlar olmuştur³⁰. Bu yetki paylaşımı 1688 İngiliz Büyük (Şanlı) Devrimi (The Glorious Revolution) ile önemli bir boyut kazanmış ve 1701 Veraset Kanunu’yla (Act of Settlement) parlamento en üstün hukuki güç olmuştur³¹. Örneğin 1689 Haklar Bildirgesi’ne göre, parlamentonun onayı olmadan barış zamanında asker ve vergi toplanması kanunsuz; parlamentonun izni olmadan Taç tarafından kanunların ilga edilmesi ya da değiştirilmesi geçersiz kabul edilmiştir³².

-
- 28 **Özbudun**, “İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi”, s. 59; Arthur Berriedale **Keith**, An Introduction to British Constitutional Law, The Clarendon Press, Oxford 1931, s. 124. Bilik’in de belirttiği gibi İngiliz anayasa geleneği bir gelişim seyri izlemiş, ortaya çıkan ilke ve geleneklerin yazılı hale getirilmesi mümkün olmamıştır. Bkz. Erol **Bilik**, “İngiltere’de 18 ve 19 uncu Yüzyıllarda Parlamento Hükümeti ve Anayasa Islahatı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 1, Y. 1951, s. 443. İngiliz tarihçi Williamson, İngilizlerin kendi anayasalarına dair anlayışlarının içgüdüsel bir eğilim olduğunu belirtir ve yazara göre İngilizler dahi bu kavramı açık bir şekilde asla izah etmeyi başaramazlar. Yazar, ilgili hususların yabancılar ve İngiliz hayranı Fransızlar tarafından da anlaşılmadığını belirtir. Hatta ona göre, Fransızların İngilizlerin düşünce ve düzenini yanlış anladığını, bu nedenle de 1789’da kötü sonuçlarla karşılaştıklarını yazar. Bkz. Ames A. **Williamson**, The Evolution of England, 2. Bs., The Clarendon Press, London 1943, s. 294.
- 29 Edward Wavell **Ridges**, Constitutional Law of England, 3. Bs., The Eastern Press, London 1922, s. 12; Edward Wavell **Ridges**, “İngiliz Anayasa Hukuku”, Çev. Mukbil H. Özyörük, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 3, Y. 1951, s. 195.
- 30 Aksi yönde bkz. **Bilik**, s. 440.
- 31 Benzer yönde bkz. Hüseyin Nail **Kubalı**, Anayasa Hukuku Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler, Ers Matbaacılık, İstanbul 1965, s. 506; **Ridges**, Constitutional Law of England, s. 8-12. Ayrıca benzer yönde bkz. Türker **Ertaş**, “Parlamentoların Anası Westminster Parlamentosu: Tarihsel - Kurumsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci”, YÜHFD, C. XVII, Y. 2020/2, s. 467-468, 469.
- 32 Turan **Güneş**, Parlamento Rejiminin Bugünkü Manası, İstanbul Üniversitesi Yayınları (No. 661), İstanbul 1956, s. 33-34; **Ridges**, Constitutional Law of England, s. 8. Burada unutulmaması gereken şey, bu gelişmeler etrafında monarşinin gücünü tamamen kaybetmediğidir. Nitekim siyasi varlığını hala sürdürmeye devam etmiştir. Bu yönde bkz. **Bilik**, s. 443. Kral yürütme kuvvetine sahip olmayı sürdürmüştür. Bkz. **Ertaş**, “Parlamentoların Anası”, s. 466.

Ancak parlamentonun üstün olduğuna dair ilk görüşün ortaya atılması ise daha eski bir tarihe dayanır. 1565 yılında Sir Thomas Smith, “Commonwealth of England” isimli eserinde bu görüşe açıkça yer vermiştir³³. Smith bu eserinde parlamentoyu İngiltere’deki en yüksek ve mutlak güce sahip organ olarak tanımlamıştır. Onun ifadesiyle parlamento, kanunları yapar, değiştirir; dinler, veraset veya özel kişiler üzerinde sonuç doğuran kurullar koyabilir³⁴. Bununla birlikte ilkeye ilişkin kapsamlı açıklamayı yapan yine bu ilkenin teorik kurucusu olan Dicey’dir³⁵.

2. Parlamentonun Üstünlüğünün İfade Ettiği Mana

Çalışmanın bu kısmında Dicey’nin ortaya koyduğu teori çerçevesinde parlamentonun üstünlüğünün ne manaya geldiğini tespit etmeyi amaçlıyoruz. Dolayısıyla amacımız ilkenin ve parlamentonun tarihsel gelişimi, iktidarın (hükümdarın) sınırlandırılması mücadelesi ve parlamentonun üstün konuma gelene kadar geçirdiği evreleri incelemek değildir³⁶.

İngiltere’de parlamento, Taç (hükümdar), Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası’ndan müteşekkildir. Diğer bir ifadeyle, üç kutuplu bir yapıyı ifade eder³⁷. Dicey’e göre hukuki egemen de bu parlamentodur³⁸. İngiliz düşünür Austin de İngiltere’de egemenliğin ne tek başına Taç’da ne de tek

33 T. Smith, Commonwealth of England, Book 2, ch. 2, (Akt. Frederick Pollock, “Sovereignty in English Law”, Harvard Law Review, C. 8, S. 5, Y. 1894, s. 244); Özbudun, “İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi”, s. 60.

34 Smith, Commonwealth of England, Book 2, ch. 2, (Akt. Pollock, s. 244).

35 Özbudun, “İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi”, s. 60; Yine bu yönde bkz. Crozat, s. 64-65.

36 Parlamentonun doğuşu ve gelişimine ilişkin kapsamlı açıklamalar için ayrıca bkz. Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, C. I, 2. Bs., Ekin Yayınevi, Bursa 2020, s. 825-832.

37 Dicey, s. 39; Özbudun, “İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi”, s. 61; Vincenzo Miceli, Parlamento Hukuku ve Siyasi Etütlerinden Modern Parlamentolar, Çev. Atıf Akgüç, Ulus Basımevi, Ankara 1946, s. 15; Young, s. 2. Parlamento, Avam ve Lordlar Kamarası şeklinde ikiye ayrılınca, yasama yetkisi Kral ve bu iki Kamara’nın iş birliğiyle kullanılır hale gelmiştir. Bkz. Miceli, s. 15, 34.

38 Bkz. Dicey, s. 74. Miceli, egemenliğin ancak devlete ait olduğunu ve parlamentonun ancak bir devlet organı olduğunu belirtir. Bu konuda bkz. Miceli, s. 17.

başına parlamentoda olduğunu belirtir. Ona göre, “egemenlik, parlamentoya birlikte çalışan Taç’dadır”³⁹. Benzer şekilde konuyu en iyi açıklayan meşhur deyim ise, “the queen/king in parliament (parlamentodaki kral/kraliçe)” deyimidir⁴⁰. Bu bakımdan parlamento, demokratik olsun ya da olmasın İngiliz geleneği içerisinde varlığını sürdüren temel kurumları barındırır. Dolayısıyla parlamentonun üstünlüğü bu üçlü yapıyla anlaşılabilir⁴¹. Zira parlamento denildiği zaman çoğunlukla Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası anlaşılır⁴². Ancak bu, İngiliz anayasal düzeni bakımından yanıltıcıdır. Common Law ilkelerini ve konu bakımından ise parlamentonun üstünlüğünü anlayabilmek için ilk olarak Kıta Avrupa’sına dair bildiğimiz birçok şeyi unutmamız gerekir. Nitekim İngiliz anayasa hukuku kendine mahsus niteliklere sahiptir⁴³.

Parlamentonun üstünlüğünden, en temel anlamıyla İngiliz anayasal düzeni içerisinde parlamento dışında hiçbir organın kanun yapamayacağı, parlamentonun kanununu değiştiremeyeceği, ilga edemeyeceği veya onun uygulanmasını ihmal edemeyeceği anlaşılır. Kanunlar, herkes için her koşulda bağlayıcıdır⁴⁴. Bununla birlikte İngiltere’de yerel meclisler de bulunmaktadır. Söz konusu meclislerin varlığı parlamentonun üstünlüğü ile

39 Bkz. Andrew **Heywood**, *Siyaset Teorisine Giriş*, 8. Bs., Küre Yayınları, İstanbul 2017, s. 114.

40 **Dicey**, s. 39; **Crozat**, s. 66; **Miceli**, s. 34. Keith, parlamentonun kanun koyma bağlamında egemen olduğunu belirtir. Keith’e göre her iki Kamara egemenliğe birlikte sahiptir, hatta 1911 Kanunu’yla birlikte yalnızca Avam Kamarası sahip hale gelmiştir. Ayrıca Taç, Kraliçe Anne’dan beri hiçbir kanunu onaylamaktan imtina etmemiştir. Dolayısıyla Taç’ın yasama faaliyetine dahil olması aktif bir katılımdan öte sembolik ve pasif niteliktedir. Değerlendirmeler için ayrıca bkz. **Keith** (Arthur Berriedale), s. 121. Keith’in bu değerlendirmelerinin yanı sıra veto yetkisi kullanılmış olsa bile yarıkarıda yer verildiği üzere Taç, yasama faaliyetine katılabilir ve parlamentonun bir bileşenidir.

41 **Dicey**, s. 39; ayrıca benzer yönde bkz. **Miceli**, s. 15; **Young**, s. 3.

42 **Özbudun**, “İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi”, s. 61. Parlamento kavramı genel olarak iki Kamara’yı birden veya bazen de seçimle iş başına gelen parlamentonun tek bir kamarasını ifade etmek için kullanılır. Ayrıca bkz. **Miceli**, s. 15.

43 Bu yönde bkz. **Williamson**, s. 294. Williamson’un ifadesiyle içgüdüsel nitelikli bir anayasa söz konusudur. Zira yazara göre İngilizler dahi anayasalarını açıkça ifade edebilmekten yoksundur. Bkz. **Williamson**, s. 294.

44 **Dicey**, s. 39; **Özbudun**, “İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi”, s. 61-62; **Ridges**, *Constitutional Law of England*, s. 12; **Crozat**, s. 66; **Ridges**, *İngiliz Anayasa Hukuku*, s. 197; **Miceli**, s. 16-17; **Jennings**, *The Law and the Constitution*, s. 135.

çelişiyor gibi görünse de yerel meclislerin yetkilerine ve onları ilgilendiren diğer konulara ilişkin olarak nihai karar merci, merkezi parlamentodur⁴⁵. Parlamentonun kanunları, bu tür yerel meclislerin iradeleri karşısında da üstün niteliktedir, yerel meclislerin yetkilerine ilişkin her türlü değişiklik yapılabileceği gibi söz konusu meclislerin varlığı da her zaman sonlandırılabilir. Nihayet, parlamento üniter bir devlet olarak görülen İngiltere'nin bütününde, tüm devlet organları ve kişiler karşısında en üstün hukuk koyma iradesine sahip olan organdır⁴⁶.

Parlamentonun üstünlüğünün pozitif ve negatif olmak üzere iki yönü vardır. Pozitif yönü, herhangi yeni bir kanunun veya mevcut kanunları ilga eden ya da değiştiren bir kanunun her türlü uyuşmazlıkta uygulanmasını ifade eder. Mahkemeler, bu kanunların uygulanmasından herhangi bir gerekçeyle imtina edemez ve kanunlara her zaman uymak zorundadır⁴⁷. Parlamentonun üstünlüğünün negatif yönüne göre ise kanunları, diğer bir ifadeyle parlamento iradesini değiştirecek veya bu kanuna aykırı hareket edebilecek başka hiçbir organ ya da kişi yoktur. Dolayısıyla kural olarak hiçbir makam kanunları değiştirme, ilga etme, iptal etme ya da uygulanmasını ihmal etme yetkisine sahip değildir⁴⁸.

İlk olarak parlamento üstünlüğünün pozitif anlamına bakacak olursak, anayasal tarih içerisinde parlamento bu anlamda üstünlüğünü gösteren birçok örnek niteliğinde kanuna rastlayabiliriz⁴⁹. Parlamento, yüzyıllar içerisinde çok önemli mücadelelerde bulunmuş, çeşitli aşamalardan ve bir gelişim sürecinden geçmiştir. Parlamentonun bu tür kanunları yapabilmesinin altında bu gelişim süreci yatar. Parlamentonun güçlenmesi şeklinde ilerleyen bu süreç Taç'ın ise aleyhine gelişmiştir⁵⁰. Bu bakımdan

45 Moyra **Grant**, *The UK Parliament*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2009, s. 25. Heywood, İngiltere Parlamentosu'nun sınırsız güce sahip olmasının nedeni olarak, devletin üniter bir yapıda bulunmasını ve neticede Parlamento'ya rakip başka bir yasa organının yokluğunu gösterir. Bkz. **Heywood**, s. 116.

46 Bkz. **Grant**, s. 25.

47 **Dicey**, s. 40; **Özbudun**, "İngiltere'de Parlâmento Egemenliği Teorisi", s. 61-62; **Crozat**, s. 66; **Young**, s. 2.

48 Bu yönde bkz. **Dicey**, s. 40; **Özbudun**, "İngiltere'de Parlâmento Egemenliği Teorisi", s. 61-62; **Crozat**, s. 66; **Young**, s. 2.

49 **Dicey**, s. 43; **Özbudun**, "İngiltere'de Parlâmento Egemenliği Teorisi", s. 62.

50 **Dicey**, s. 43; **Miceli**, s. 15; konuya ilişkin ayrıca bkz. Türker **Ertas**, *Kuvvetler Ayrılığı İlkesi Bağlamında Yasama, Yürütme ve Yargı Organları Arasındaki Modern İlişkiler*,

parlamentonun üstünlüğünü anlamamıza yardımcı olacak ilk örnek 1701 tarihli Veraset Kanunu (Act of Settlement)'dur⁵¹. Söz konusu Kanun, İngiliz Büyük Devrimi'ni (1688) takip eden yıllarda, Katolik olan bir kişinin tahta çıkmasını önlemek için tahtın intikalini düzenlemektedir⁵². Kanun parlamentonun, taht üzerinde sağladığı kontrol bakımından önemli bir örnektir. Zira irsî yollarla tahta çıkan hükümdarın yetkileri ve kimlerin bu yolla tahta çıkabileceği parlamentonun iradesiyle belirlenmiştir⁵³. Benzer şekilde parlamentonun, dini iktidar olarak değerlendirilebileceğimiz Kilise üzerinde de sağladığı otoriteye ilişkin olarak ruhban sınıfının eylemlerini kontrol altına alan Act of Submission of the Clergy⁵⁴ (1533) ve Kralı Kilise'nin lideri olarak düzenleyen Act of Supremacy⁵⁵ (1534) kanunları örnek gösterilebilir⁵⁶.

Öte yandan parlamento devletin toprakları üzerinde de üstün yetkilere sahiptir. Kendi koyduğu kurallar başta olmak üzere herhangi bir kuralla

1. Bs., Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018, s. 205. Parlamentonun yetkisi, vergilere muvafakat verme ve dilekçe hakkına sahip olma şeklindeyken, zamanla bu yetki kanun koyma yetkisine dönüşmüştür. Bkz. **Gözler**, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, C. I, s. 828-829, 832.

- 51 **Dicey**, s. 43; **Özbudun**, "İngiltere'de Parlamento Egemenliği Teorisi", s. 62; **Crozat**, s. 68; **Ridges**, İngiliz Anayasa Hukuku, s. 198. Act of Settlement hakkında ayrıca bkz. **Gözler**, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, C. I, s. 832. 1689 Haklar Bildirgesi, parlamentonun en büyük zaferidir. Bu zafer 1701 Kanunu ile de pekiştirilmiştir. Benzer yönde **Miceli**, s. 30.
- 52 Bkz. **Ridges**, Constitutional Law of England, s. 12. 1688 Büyük Devrimi'nden sonra ilan edilen Haklar Bildirgesi'nin (Bill of Rights) beşinci maddesine göre Katolik kral ya da kraliçenin tahta çıkamayacağı düzenlenmiştir. 1701 tarihli Act of Settlement'a göre de tahta çıkacak kişinin protestan olması zorunlu hale getirilmiştir. Bkz. **Bilik**, s. 440-441; benzer yönde bkz. **Crozat**, s. 68. Act of Settlement hakkında ayrıca bkz. <https://www.royal.uk/act-settlement-0>, (E.T. 01.09.2020); **Bilik**, s. 440-442.
- 53 Bu hususta ayrıca bkz. **Crozat**, s. 68. 1689 Haklar Bildirgesi ve 1701 Act of Settlement, parlamentonun bugünkü gücüne kavuşmasını sağlamıştır. Ayrıca bkz. **Gözler**, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, C. I, s. 832.
- 54 Act of Submission of the Clergy hakkında ayrıca bkz. <https://www.britannica.com/topic/Convocations-of-Canterbury-and-York#ref6983>, (E.T. 01.09.2020).
- 55 Act of Supremacy hakkında bkz. <https://www.britannica.com/topic/Act-of-Supremacy-England-1534>, (E.T. 01.09.2020).
- 56 **Özbudun**, "İngiltere'de Parlamento Egemenliği Teorisi", s. 62; **Ridges**, Constitutional Law of England, s. 12; **Ridges**, İngiliz Anayasa Hukuku, s. 198.

hukuken bağılı olmayan parlamento, 1800 tarihli İrlanda Birleşme Kanunları'na (Acts of Union) karşılık İrlanda parlamentosuna son vermiştir. Aynı zamanda devletin ülkesinden bir parça olan İrlanda'nın, Bağımsız İrlanda Devletinin Tanınması Kanunu (Irish Free State Agreement Act-1922) ile bağımsızlığını ve İngiltere'den ayrılmasını tanımıştır⁵⁷.

Bu kanunlarla parlâmentonun yalnızca ülke unsuru üzerinde geniş yetkilere sahip olduğu ve Taç ile dini iktidar karşısında üstün olduğu zannedilebilir. Ancak parlâmentonun üstünlüğü bunlarla sınırlı değildir. Parlamento demokratik meşruiyetin kaynağı olan seçmenler üzerinde de kontrol sahibidir. Bu iddiamız 1716 tarihli Yedi Yıl Kanunu'na (Septennial Act) ve 1940 tarihli Parlâmentonun Süresinin Uzatılması Kanunu'na dayanmaktadır. Zira Yedi Yıl Kanunu'yla parlamento, 1694 tarihli Kanunla üç yıl olarak belirlenen görev süresini yediye çıkarmıştır. Böylelikle parlâmentonun görev süresi dört yıl daha uzamıştır⁵⁸. Yine buna benzer şekilde 1935 tarihinde seçilen parlamento (Avam Kamarası bağlamında), 1911 tarihli Parliament Act ile beş yıl olan görev süresini, yani 1940 yılında görev süresi dolacak olmasına rağmen, Parlamento'nun Süresinin Uzatılması Kanunları (Prolongation of Parliament Acts) ile 1945 yılına kadar uzatmıştır⁵⁹.

Bir demokraside seçmenler oylarını belirli aralıklarla ve temsilcilerinin belli bir süre görevde kalacağını bilerek kullanır⁶⁰. Bu demokrasinin bir gereğidir⁶¹. Dolayısıyla parlâmentonun görev süresini uzatması, üstelik daha da ileri giderek yeniden bir seçime gitmeden mevcudiyetini koru-

57 **Dicey**, s. 43; **Özbudun**, "İngiltere'de Parlâmento Egemenliği Teorisi", s. 63.

58 **Dicey**, s. 44-48; **Özbudun**, "İngiltere'de Parlâmento Egemenliği Teorisi", s. 63; **Jennings**, *The Law and the Constitution*, s. 137; benzer yönde bkz. **Crozat**, s. 68; **Ridges**, *İngiliz Anayasa Hukuku*, s. 198.

59 **Özbudun**, "İngiltere'de Parlâmento Egemenliği Teorisi", s. 63; **Jennings**, *The Law and the Constitution*, s. 137; **Ridges**, *İngiliz Anayasa Hukuku*, s. 198. Parlamento, bu tarihlerde İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle görev süresini uzatmıştır. Dolayısıyla böyle bir kanunun kabul edilmesinde olağanüstü şartlar etkili olmuştur.

60 Bkz. **Dicey**, s. 44-48; **Özbudun**, "İngiltere'de Parlâmento Egemenliği Teorisi", s. 63.

61 Seçimlerin belirli aralıklarla yapılması ve iktidarın dilediği süre boyunca görevde kalamaması demokrasinin en önemli gereklerindedir. Ayrıca demokrasilerde muhalefette iktidara gelebilme umudunun korunması gerekir. Bkz. Kemal **Gözler**, *Türk Anayasa Hukuku*, 2. Bs., Ekin Yayınevi, Bursa 2018, s. 160-161; ayrıca bkz. Ayhan **Döner**, *Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayıncılık*, Ankara 2020, s. 89.

ması çok önemli bir gücü ifade eder. Avam Kamarası üyeleri, seçmenlerin, seçimlerden daha önce öngörülmüş olan süre boyunca temsilciliğini yapar. Bu sürenin bitiminde ise yeni bir seçimle yeni üyeler belirlenir. Ancak Parlamento bu kanunlarla halkın iradesi olmaksızın Avam Kamarası'nın görev süresini uzatmıştır⁶². Bu bakımdan ilgili kanunlar kesinlikle sıradan kanunlar değildir ve adeta parlamentonun üstünlüğünü gösteren eşsiz örneklerdir⁶³. Hatta Dicey mevcut parlamentonun, seçim olmaksızın görevde kaldığı süreyi uzatması hususunda, görev sürelerini dört yıldan daha fazla uzatabileceğini veya adeta süresiz olarak görevde kalabileceğini, ancak bunu yapmadığını ifade eder⁶⁴.

Bu hususta İngiliz hukukçular daha çarpıcı bir kurgusal örnek verirler. Buna göre parlamento diğer ülkelerde yaşayan ve üstelik İngiltere'yle herhangi bir bağı olmayan kişilere yönelik kanun çıkarabilir. Ayrıca kanun yabancılara bazı sorumluluklar da yükleyebilir⁶⁵. Elbette bu kanunların diğer devletlerin mahkemelerinde uygulanması söz konusu değildir. Ancak kanuna muhatap yabancılar İngiltere'ye geldiği zaman, oldukça sıra dışı görünen bu kanunları dahi İngiliz mahkemeleri uygulamak zorundadır. Örneğin parlamento Paris sokaklarında sigara içilmesini yasaklayarak buna ilişkin yaptırım öngörebilir⁶⁶.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkün olsa da son olarak parlamentonun hukuku dilediği gibi dizayn etmesinden söz etmek gerekir. Parlamento,

62 **Dicey**, s. 44-48; **Özbudun**, "İngiltere'de Parlamento Egemenliği Teorisi", s. 63.

63 **Dicey**, s. 47; **Özbudun**, "İngiltere'de Parlamento Egemenliği Teorisi", s. 63.

64 **Dicey**, s. 46-47.

65 **Ridges**, İngiliz Anayasa Hukuku, s. 197; **Özbudun**, İngiltere'de Parlamento Egemenliği Teorisi, s. 64.

66 E. C. S. **Wade**/G. Golfrey **Phillips**, Constitutional Law, London 1955, s. 40, (Akt. **Özbudun**, İngiltere'de Parlamento Egemenliği Teorisi, s. 64-65); Jennings, The Law and the Constitution, s. 149.

geçmişte hukuka aykırı olarak yapılan işlemleri bugün hukuka uygun sayabilmekte⁶⁷ veya hukuka uygun olarak yapılan kimi işlemleri hukuka aykırı olarak niteleyip bu işlemleri cezaya muhatap kılabilmektedir⁶⁸. Örneğin parlamento, Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda yürütme organının, savaşı başarıyla sona erdirebilmek amacıyla yaptığı kanuna aykırı bazı işlemleri, 1920 Indemnity Act ve 1925 War Charges Validity Act ile kanunileştirilmiştir, dolayısıyla bu kanunlardan önce yapılan yürütme işlemleri kanuna uygun hale getirilmiştir⁶⁹. Diğer bir ifadeyle kural olarak hukuki güvenlik ilkesi ve dolayısıyla hukukun üstünlüğü kabul ediliyor olsa da bazı durumlarda kanunlar geri yürütülmüştür⁷⁰.

Dolayısıyla İngiliz Parlamentosu o kadar güçlüdür ki, bu De Lolme tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “*Parlamentonun, kadını erkek, erkeği ise kadın yapmak müstesna her şeyi yapabileceği, İngiliz hukukçularının temel bir prensibidir*”⁷¹.” Buna paralel olarak bizim burada ilave etmemiz gereken artık parlamentonun erkeğin kadın, kadının da erkek olmasını hukuki olarak tanıyor olmasıdır. Zira 2004 yılında kabul edilen Cinsiyet Tanıma Kanunu (Gender Recognition Act-2004) yürürlüğe girdiği tarihten itibaren kişilerin cinsiyet değişikliğine izin vermektedir⁷².

Parlamento'nun üstünlüğünün negatif anlamına baktığımızda ise parlamentonun karşısında herhangi bir kanun koyucu gücün olmadığını ve olamayacağını görmekteyiz. Diğer bir ifadeyle ilke, parlamentonun kanun koyma yetkisine hiçbir makam ya da organın ortak olamayacağını ifade

67 **Wade/Phillips**, s. 40 (Akt. **Özbudun**, İngiltere’de Parlamentosunun Egemenliği Teorisi, s. 64).

68 **Jennings**, *The Law and the Constitution*, s. 137; **Özbudun**, “İngiltere’de Parlamentosunun Egemenliği Teorisi”, s. 63-64; **Crozat**, s. 68.

69 Bu örnek ve diğerleri için ayrıca bkz. **Özbudun**, “İngiltere’de Parlamentosunun Egemenliği Teorisi”, s. 63-64; **Wade/Phillips**, s. 39-40 (Akt. **Özbudun**, İngiltere’de Parlamentosunun Egemenliği Teorisi, s. 64).

70 Kanunların geçmişte yürütülmesinin hukukun üstünlüğü bağlamında değerlendirilmesi için bkz. Erdoğan **Keskin**, *Anayasa Hukukunda Anayasacılık Düşüncesi*, Adalet Yayınevi, Ankara 2020, s. 226-229.

71 **Dicey**, s. 43; **Özbudun**, “İngiltere’de Parlamentosunun Egemenliği Teorisi”, s. 62; **Crozat**, s. 68; **Jennings**, *The Law and the Constitution*, s. 149.

72 Bkz. Gender Recognition Act-2004, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/7/contents>, (E.T. 01.09.2020).

eder. Dolayısıyla ne Taç, ne mahkemeler ne de seçmenler bir kanun yapamaz, parlamentonun kanununu değiştiremez, ilga edemez veya iptal edemez⁷³.

Önceleri krallar ferman ya da kararname isimli kanun niteliğini haiz düzenleyici işlemler yapabilmekteydiler. Hatta bu husus 1539 tarihli bir kanun tarafından da vazedilmiştir⁷⁴. Ancak 1610 tarihli Kararnameler Dâvası (Cases of Proclamations)'nda İngiliz hâkimler kral tarafından çıkarılan kararnamelerin kanun niteliğinde olmadığına, Common Law'da olmayan ya da kanuni dayanağı olmadan kralın kimseye bir sorumluluk ya da görev yükleyemeyeceğine yönelik karar vermişlerdir⁷⁵. Bu davada karar veren başta Coke ve diğer hâkimler, Taç'ın gücünü önemli oranda zayıflatmışlardır. Ancak kararın önemi Ridges'in belirttiğine göre, 1688 Devrimi'yle anlaşılmiştir⁷⁶. Buna paralel olarak, bugün dahi, 2019 tarihli bir kararında Yüksek Mahkeme, parlamentodaki kraliçe tarafından, yani parlamento tarafından yürürlüğe konulan kanunun (that laws enacted by the Crown in Parliament) herkes tarafından uyulması gereken en üstün kurallar olduğu gerçeğini yinelemiştir⁷⁷.

Buna göre tıpkı kral gibi, mahkemeler, seçmenler ya da parlamentoyu oluşturan kamaralardan herhangi biri tek başına kanun koyamaz⁷⁸. Bilindiği gibi Common Law⁷⁹, geleneklerden ve büyük oranda mahkeme içtihatlarından oluşmaktadır. Buna rağmen, hiçbir mahkeme içtihadı, kanun

73 **Özbudun**, “İngiltere’de Parlâmento Egemenliği Teorisi”, s. 65.

74 **Dicey**, s. 50-54; **Özbudun**, “İngiltere’de Parlâmento Egemenliği Teorisi”, s. 65; **Ridges**, İngiliz Anayasa Hukuku, s. 195-196.

75 **Dicey**, s. 50-54; **Özbudun**, “İngiltere’de Parlâmento Egemenliği Teorisi”, s. 65; **Ridges**, İngiliz Anayasa Hukuku, s. 195-196.

76 Bkz. **Ridges**, İngiliz Anayasa Hukuku, s. 196. Ancak Taç tarafından irat edilen düzenleyici işlemler, tek başına parlamentonun egemenliğiyle tezat oluşturmaz. Bkz. **Crozat**, s. 68.

77 R (Miller) v The Prime Minister-Cherry and others v Advocate General for Scotland, 24.09.2019, par. 41 vd.

78 **Dicey**, s. 54-61; **Özbudun**, “İngiltere’de Parlâmento Egemenliği Teorisi”, s. 66-67; benzer yönde bkz. **Crozat**, s. 68.

79 Common Law’un, dar ve geniş olmak üzere iki anlamından söz edilebilir. Dar anlamı, İngiliz tarihi içerisinde gelişen içtihatları ve gelenekleri ifade eder. Buna karşılık geniş anlamda Common Law ise İngiltere kaynaklı Common Law sisteminin genel adıdır.

hükümünde değildir ve kanunlara rağmen uygulanamaz. Bir kanun hükümü her zaman mahkeme içtihatlarını değiştirebilme kudretine sahiptir⁸⁰.

Örneğin, bir İngiliz kolonisi olan Amerika'nın İngiltere'ye karşı direnişe geçmesinin temelinde de kanunların her hâlükârda uygulanması gerekliliği ve bu kanunların uygulanmasının kimse tarafından ihmal edilemeyeceği gerçeği yatar⁸¹. Nitekim kanunlar kolonilere bazı ticari kısıtlamalar getirmesinin yanı sıra, oldukça yüksek vergiler de yüklemiştir⁸². Bu da tabii olarak anayasal hak ve ilkelerle kanuni ödevler arasında kimi çatışmalara yol açmıştır⁸³. Koloniler kanunların uygulanmamasını talep etmişler ve kendilerinin İngiliz Parlatentosu'nda temsil edilmediklerini, İngiliz Anayasası'na göre (teamüli anlamda) temsilsiz verginin olamayacağını ileri sürmüşlerdir⁸⁴. Ne var ki bu talep, üstün bir parlatento karşısında kabul edilmemiştir⁸⁵.

Sonuç olarak parlatentonun üstünlüğü, tıpkı diğer İngiliz anayasal ilke ve kurumları gibi hukukçu akademisyenler ile kurucu iktidar tarafından öngörölmüş ve rasyonel olarak tasarlanmış değildir. Aksine siyasi, tarihi, ekonomik, kültürel olmak üzere nice farklı etkenin bir sonucudur⁸⁶. Aynı zamanda yüzyıllar boyunca hâkimlerin içtihatlarıyla kimi tehlikelerden korunmuş, başkaca ilke veya menfaatler karşısında üstün kabul edilmiş ve bu sayede gelişmiştir⁸⁷.

Bu sistemi kabul eden devletler, İngiltere'yle birlikte ABD, Kanada, Avustralya, Malezya, Yeni Zelanda gibi devletlerdir. Bkz. Cem **Eroğul**, Çağdaş Devlet Düzenleri (İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya), 5. Bs., Kırılancık Yayınevi, Ankara 2006, s. 32-33.

80 **Dacey**, s. 60-61; **Özbudun**, "İngiltere'de Parlatento Egemenliği Teorisi", s. 67.

81 Bkz. **Bilik**, s. 444-445.

82 Bkz. Süha **Atatüre**, Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasi Yapısı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 71-77; Edward **Countryman**, The American Revolution, 5. Bs., Collins Publishers, New York 1988, s. 11; ayrıca bkz. **Keskin**, s. 91-94.

83 **Bilik**, s. 444-445.

84 Muvaffak **Akbay**, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Anayasa Tarihi", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 1, Y. 1950, s. 25-26; benzer hususta bkz. **Bilik**, s. 444-445.

85 Amerikan Devrimi ve anayasacılığı hakkında bkz. Keskin, s. 90-100.

86 Bkz. **Bilik**, s. 452-453.

87 Bkz. R (Miller) v The Prime Minister..., par. 41.

II. PARLAMENTONUN ÜSTÜNLÜĞÜNÜN SINIRLARI SORUNU

A. Genel Olarak

İngiliz Büyük Devrimi (1688) ile üstünlüğü pekiştirilen parlamentonun etrafı kuşatılmış haldedir. Siyasi partilerin demokrasi içerisinde vazgeçilmez bir unsur haline alması, İngiltere'nin AB'ye üyeliği, 1998 yılında çıkarılan İnsan Hakları Kanunu ve 2007 yılındaki Anayasa Reformu ve Yüksek Mahkeme'nin kurulması gibi gelişmeler bu kuşatmanın göstergelerindedir.

Çalışmanın bu kısmında söz konusu gelişmelerle parlamentonun üstünlüğü arasındaki ilişki incelenecektir. Bu bağlamda parlamentonun üstünlüğü ilkesini sistemli olarak ilk ele alan Dicey'nin teorisi üzerinde durulacaktır. Daha sonra genel olarak anayasal ilkeler bağlamında ve özel olarak da hukukun üstünlüğü ve insan hakları bağlamında konu açıklanacaktır.

B. Parlamentonun Sınırlarının Varlığı ile İlgili Tartışmalar

1. Dicey'nin Teorisinde Parlamentonun Sınırları

Dicey'nin teorisinde parlamentonun herhangi bir hukuki sınırı yoktur. Ancak parlamento, yetkilerini kullanırken kimi fiili sınırlarla karşı karşıyadır. Bu sınırlar hukuki olmamakla birlikte parlamentonun eylemleri üzerinde kimi kısıtlamalara neden olur. Dicey bunları iki kategoride ele alır. İlki haricî, ikincisi ise dâhilî sınırlardır⁸⁸.

İlk olarak “haricî sınır” (the external limit), parlamentonun iradesine yönetilenler tarafından itaat edilmemesini kapsar. Diğer bir ifadeyle, parlamentonun koyacağı bir kanuna halkın önemli bir kısmının itaat etmeyecek ve bu kanuna karşı direnişe geçecek olmasını ifade eder⁸⁹. Gerçekten de böyle bir ihtimalle karşılaşmayı hiçbir siyasi iktidar istemez. Çünkü Schmitt'in ifadesiyle, iktidarın elindeki asker, polis ve yaptırım gücü, onun kanunlarının meşruluğu için yeterli sebep oluşturmaz. Sırf bu aygıt-

⁸⁸ Bkz. Dicey, s. 76; Ridges, Constitutional Law of England, s. 23; ayrıca bkz. Özbudun, “İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi”, s. 70-72.

⁸⁹ Bkz. Dicey, s. 76; ayrıca bkz. Özbudun, “İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi”, s. 70-72.

ların varlığı devletin veya iktidarın varlığını teminat altına almaya da yetmez⁹⁰. Dicey, itaat ve meşruiyet meselelerinin mutlak kural koyma yetkisine sahip olan hükümdarlar için de sınır teşkil ettiğini ifade eder. Onun koyduğu kuralları değiştirebilecek bir irade olmadığı ve herkesin onun iradesi karşısında boyun eğdiği halde dahi Dicey'e göre, hiçbir mutlak hükümdar kolay kolay keyfine göre kural koyamaz⁹¹. Parlamento da kanunlara itaat edilmesi ve demokratik meşruiyetini kaybetmemesi için sosyolojik gerçeklere uygun kurallar koymak zorundadır. Ancak bu zorunluluk hukuki değil, siyasi ve fiili niteliktedir. Bu bakımdan kendisinden çok korkulan despotik bir siyasi irade bile halkın kanunlara itaate hazır olması gerektiği gerçeğinden asla kaçamaz⁹².

Siyasi iradenin gücü ne kadar çok olursa olsun, ona itaat edilmemesi ve direnilmesi onun sonu demektir. Şimdiye kadar koyduğu kanunlara itaat edilmediği halde varlığını sürdürebilen bir siyasi güçten bahsetmek mümkün değildir⁹³. Parlatentonun kanunlarına itaat edilmemesi ve vergilerin ödenmemesi bu bağlamda, parlatentoyu sınırlar⁹⁴. Örneğin, Fransa'da Kelle Vergisi olarak bilinen vergilere karşı gelinerek, protestolar ve vergi ödememe kampanyaları yapılmıştır⁹⁵. Yine Amerikan Devrimi'nin başlaması da buna örnek gösterilebilir. Nitekim İngiltere, Amerikan kolonilerine ağır vergiler koymuş ve kimi ticari kısıtlamalar getirmiştir. Bunun üzerine koloniler "kanunların uygulanmamasını" talep etmişler ve kendilerinin İngiliz Parlatentosu'nda temsil edilmediklerini, oysa İn-

90 Bu hususta ayrıca bkz. Carl **Schmitt**, Kanunilik ve Meşruiyet, Çev. Ahmet Cemil Ozansü, 2. Bs., İthaki Yayınları, İstanbul 2018, s. 14.

91 Bkz. **Dicey**, s. 77; ayrıca bkz. **Özbudun**, "İngiltere'de Parlatento Egemenliği Teorisi", s. 70-72.

92 Bkz. **Dicey**, s. 77.

93 Ayrıca bkz. Ahmet **Taşkın**, "Baskıya Karşı Direnme Hakkı", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 52, Y. 2004, s. 39.

94 Bkz. **Ridges**, Constitutional Law of England, s. 13-14.

95 Bkz. **Heywood**, s. 216.

giliz Anayasası'na göre temsilsiz verginin olamayacağını ileri sürmüşlerdir⁹⁶. Ne var ki bu talep parlamento tarafından kabul görmemiştir. Neticede Amerikan Devrimi başlamıştır⁹⁷.

Bununla birlikte fiili sınırları, direnişi ve itaatsizliği göze alan veya bunlara engel olabileceğini düşünen bir parlamento, tüm sosyolojik ve siyasi etkenlere rağmen dilediği kanunu koyabilir. Nitekim parlamentonun gücünü gösterebilmek adına yukarıda incelediğimiz kanun örnekleri sıradan kanunlar olmaktan uzak ve hatta özellikle parlamentonun süresinin uzatıldığı kanunlara bakıldığında, her ne kadar bu kanunların bir kısmı savaş gibi olağanüstü koşullarda kabul edilmiş olsa da oldukça dikkat çekici niteliktedir. Yukarıda verilen Amerikan Devrimi örneği açısından da parlamento, sürecin bir direnişe gittiğini gördüğü halde ve genel olarak koloni halklarının tepkisine rağmen iradesini geri çekmemiştir⁹⁸.

İkinci olarak dâhilî sınır (the internal limit), Dicey'e göre, parlamentonun tabiatından kaynaklanır. Üstün siyasi iradenin içerisinde bulunduğu dini, ahlaki, geleneksel ve buna benzer tüm hususlar onun alacağı kararları, koyacağı kuralları şekillendirir⁹⁹. Parlamento böylece, içerisinde bulunduğu koşullara karşıt bir kanun yapmaktan kendiliğinden sakınır. Dicey bu konuda şöyle bir örnek verir: Osmanlı sultanları dilediği gibi kural koyma gücüne sahip olsa da onlar asla İslam'ı yasaklamayı düşünemezler. Çünkü onların sahip olduğu kanun koyma gücü karşısında kendi inançları vardır¹⁰⁰. İktidarların kendi inançlarına, geleneklerine ve içerisinde yaşadığı toplum tarafından şekillendirilen kodlara karşı hareket etmesi kolay değildir.

Sonuç olarak gerek haricî gerek dâhilî sınırlara riayet etmek hukuken bir sınır getirmez. Söz konusu sınırlara rağmen parlamento, dilediği kanunu koyabilir. Dolayısıyla bu sınırlar parlamento karşısında gerçek bir

96 **Akbay**, Amerika Birleşik Devletleri'nin Anayasa Tarihi, s. 25-26; benzer hususta bkz. Bilik, s. 444-445.

97 Bkz. Direniş altında yatan temel sebepler için bkz. **Keskin**, s. 90-94; ayrıca Amerikan Devrimi ve anayasacılığı hakkında bkz. **Keskin**, s. 90-100.

98 Değerlendirmeler için ayrıca bkz. **Dicey**, s. 80-81.

99 **Dicey**, s. 80; **Ridges**, Constitutional Law of England, s. 14; ayrıca bkz. **Özbudun**, "İngiltere'de Parlamento Egemenliği Teorisi", s. 72.

100 Bkz. **Dicey**, s. 80; ayrıca bkz. **Özbudun**, "İngiltere'de Parlamento Egemenliği Teorisi", s. 72.

yasak alan oluşturamaz. Parlamentosunun sınırsızlığı ve rakipsizliği bağlamında ise Ridges, parlamentosunun üstünlüğünü, “kuruculuk” olarak da ifade eder. Dolayısıyla İngiliz parlamentosu aynı zamanda ona göre “kurucu iktidardır”¹⁰¹. Kanunlar da normlar hiyerarşisinin en üstündedir¹⁰². Kanunlardan daha üst basamakta bulunan bir kuraldan; aynı şekilde parlamentoyu sınırlı hale getiren bir kural ya da ilkedен söz etmek zordur. Parlamento, hukuki bir sınırla karşılaşmaksızın serbestçe kural koyabilir.

2. Anayasal İlkelerin Parlamentosunun Üstünlüğüne Sınır Oluşturup Oluşturmadığı Sorunu

a. Genel Olarak Parlamentosunun Anayasal İlkelerle İlişkisi

Parlamentosunun sınırlarının varlığı tartışması içerisinde değinilmesi gereken diğer husus, anayasal ilkelerdir. İlk olarak, Haklar Bildirgesi’nde (Bill of Rights), parlamentosunun yetkilerine bir sınır getirilmemiştir. Bu Bildirge, Taç’ın sınırlandırılması ve parlamentosunun güçlendirilmesi esasına dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle anayasal düzen, kralın sınırlılığı ve parlamentosunun sınırsızlığı üzerine bina edilmiştir¹⁰³. Elbette parlamentosunun sınırsızlığı, kral karşısında yeni bir mutlak otorite oluşturmak anlamına gelmez¹⁰⁴. Ancak bu amaçlanmasa da parlamentoyu sınırlayan yazılı bir anayasa yapılmadığı gibi ne Haklar Bildirgesi ne de başka herhangi bir anayasal belge veya teamül parlamentoya sınır öngörmemiştir¹⁰⁵.

Yazılı veya yazısız herhangi bir kural parlamentoya sınır getirmediğinden parlamentosunun kanunları da denetlenemez. Dolayısıyla parlamentosunun yaptığı kanun, bir anayasal ilkeyi ortadan kaldırıyorsa dahi, bunu

¹⁰¹ **Ridges**, Constitutional Law of England, s. 14.

¹⁰² **Ertaş**, Kuvvetler Ayrılığı İlkesi, s. 377; Yahya Berkol **Gülgeç**, Normlar Hiyerarşisi, On İki Levha, 2. Bs., İstanbul 2018, s. 404.

¹⁰³ K. C. **Wheare**, Modern Anayasalar, Çev. Mehmet Turhan, Değişim Yayınları, İstanbul 1984, s. 13.

¹⁰⁴ Burada amaçlanan, bir hükümdar karşısında bütün olarak parlamentosunun hak ve hürriyetleri korumasını sağlamaktır. Bkz. **Wheare**, s. 13.

¹⁰⁵ Konuya ilişkin olarak ayrıca bkz. **Wheare**, s. 13-17; **Ridges**, İngiliz Anayasa Hukuku, s. 196-197. Dolayısıyla 17. yüzyılda parlamento mali konulardaki yetki ve vasıflarına ilave olarak tam manasıyla kanun koyucu olmayı da başarmıştır. Bkz. **Ridges**, İngiliz Anayasa Hukuku, s. 196-197.

denetleyecek ve tespit edecek bir organ olmadığından, parlamentonun diletiğini yapmasında da hem konu bakımından hem de şekil bakımından hukuki bir sınır mevcut değildir¹⁰⁶. Ancak mahkemeler gerek hakların gerekse diğer ilkelerin ihlal edilmesi halinde resmi bir “ihlal tespiti açıklaması” yapabilir¹⁰⁷.

Anayasal hak ve ilkeler, hem doğrudan (açık hükümlerle) hem de dolaylı (zımnen) bir şekilde, sonradan çıkarılan kanunlarla çatışabilir. Eğer çatışma ilkeyi değiştiren veya ortadan kaldıran açık bir kanun hükmünden kaynaklanıyorsa artık kanun hükmü üstündür. Bununla birlikte çatışma kapalı bir kanun hükmünden kaynaklanıyorsa, yani ilkeleri ihlal eden kanunlar muğlaksa, bu durumda yargı organları, ilkeler arasında “anayasal - anayasal olmayan” ayrımı yapar. Kanunun ihlal ettiği ilke anayasal nitelikte ise, o zaman kanunu ilkeye uygun olarak yorumlar¹⁰⁸.

Kimi yazarlara göre de AİHS veya İnsan Hakları Kanunu olmasa bile Common Law bazı anayasal hakları korumaya devam eder. Her ne kadar

¹⁰⁶ Bkz. Mehmet **Turhan**, “Meclis Hükümeti (Konvansiyon Kuramı)”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, C. 46, S. 1, Y. 1991. s. 454. Taç’ın koyduğu kurallar, mahkeme kararları ya da diğer organların işlemleri, parlamentonun üstün olmasıyla çelişmez. Nitekim parlamentonun yasama organı olarak bir benzeri yoktur. Bkz. **Crozat**, s. 68. Ayrıca, kanaatimizce, parlamento kanun yapım yöntemine ilişkin kuralları kendisi koyduğundan ve bunları her zaman değiştirebildiğinden, buna ilişkin kurallar bir sınır meydana getiremez. Kaldı ki kanunların denetimini yapabilecek bir organ olmadığından nihai söz parlamentoya aittir. Yine Taç, yasama faaliyetlerine katıldığı noktada parlamento’nun üç temel bileşeninden birisidir. Bu nedenle aktif olarak kullanılıyor olsa dahi Taç’ın veto yetkisi yasama faaliyeti kapsamında parlamentonun kendi iç meselesi olması yönüyle ve parlamento içerisinde Taç’ın konumuyla açıklanabilir.

¹⁰⁷ Bkz. Bkz. David **Jenkins**, “Common Law Declarations of Unconstitutionality”, I•CON, V. 7, No. 2, s. 195.

¹⁰⁸ Bkz. **Jenkins**, s. 188-189. Bunu şu şekilde de ifade edebiliriz; Common Law geleneği birçok anayasal hak ve ilke içermektedir. Parlamentosun üstünlüğü, bu ilke ve haklara aykırı olabilir. Bu durumun mahkemeler önünde görülmekte olan bir dava esnasında tespit edilmesi halinde parlamentonun üstünlüğünün diğer ilkeler karşısında tercih edilmesi gerekir. Bununla birlikte mahkemelerin ilk olarak bu aykırılığı tespit etmesi ve daha sonra eğer parlamentonun iradesi açık değilse, kanunu Common Law ilkelere uygun olarak yorumlaması gerekir. Ancak bu aykırılık eğer açık bir ifadeyle ortaya konulmuşsa mahkemelerin bu durumda parlamentonun iradesini üstün tutmaktan başka bir seçeneği yoktur. Bkz. **Jenkins**, s. 187-188.

parlamento hukuki olarak sınırlandırılmamış olsa da parlamentosunun bu ilkeler kapsamında anayasal yükümlülükleri olduğu hatırlatılır¹⁰⁹. Söz konusu yükümlülükler aykırılıklar ise parlamentosunun yaptığı kanunların hukuken geçersiz olduğu anlamına gelmez. Yalnızca mutlak hükümdar karşısında direnen halkın, mutlakiyete evrilen parlamentoya karşı direnme hakkının doğduğundan söz edilebilir. Ne var ki parlamentosunun açık iradesinin her zaman anayasal hak ve ilkeleri ihlal edebileceği göz ardı edilmemelidir¹¹⁰.

İngiliz hukuk tarihinde anayasal ilkelerin parlamento karşısında hiyerarşik olarak daha üstün olduğunu savunanlar da olmuştur. Örneğin 1610 yılında Dr. Bonham Davası'nda, Sir Edward Coke, Common Law'un parlamentosunun iradesinden üstün olduğunu ve kanunların Common Law'u ihlal etmesi halinde geçersiz olacağını belirtmiştir. Ona göre, böyle bir durumda parlamento iradesi geçersiz hale gelir. Bu konuda Gözler, eğer mahkemeler söz konusu yönde karar vermiş olsalardı, kanunların yargısal denetiminin ilk olarak İngiltere'de başlamış olacağını dile getirmiştir¹¹¹. Ancak bu içtihat takip edilmemiş ve anayasal ilkelerin parlamento karşısında bir sınır oluşturması düşüncesi kabul görmemiştir.

Parlamentosunun anayasal hak ve ilkeler karşısındaki üstünlüğü, Kıta Avrupası'nda yasama organlarının genelliğine de benzetilebilir. İlk olarak yasamanın genelliği, yasama organının hukuken her konuda kural koyma yetkisi olduğunu ifade eder. Ancak yasama organı anayasaya aykırı bir düzenleme yapmamalıdır¹¹². Diğer bir ifadeyle yasama organı anayasaya aykırı olmamak üzere istediği konuyu düzenleyebilir. Burada dikkat çeken husus ise parlamentosunun üstünlüğü ilkesi gereğince yasama organı dilettiği konuda düzenleme yapabilir ve hukuki olarak anayasal ilke ve haklar sınır teşkil etmezken; yasamanın genelliği, yasama organının anayasal kurallarla sınırlı olmasıyla uyumludur. Bu farklılık İngiliz Anayasasının yumuşak ve geleneksel ağırlıklı olmasıyla ilgilidir. Zira ne anayasal ilkelerin değiştirilemeyeceğine ne de yapılacak değişikliğe yönelik bir usul şartına

109 Bkz. **Jenkins**, s. 189.

110 Bkz. **Jenkins**, s. 189.

111 Bkz. Kemal **Gözler**, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, C. II, 2. Bs., Ekin Yayınevi, Bursa 2020, s. 701.

112 **Gözler**, Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, C. I, s. 898; Ergun **Özbudun**, Türk Anayasa Hukuku, 15. Bs., Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 213.

yer verilmiştir. Dolayısıyla İngiltere’de demokrasi, insan hakları, insan onuru gibi evrensel kabul olarak edilen ilkelerle birlikte, İngiliz anayasal düzenine ait Taç’ın ayrıcalıkları, hükümetin yetki ve sorumlulukları gibi ilke ve gelenekler parlamento karşısında bir sınır meydana getirmez.

b. Parlamentosunun Üstünlüğü ile Hukukun Üstünlüğü İlişkisi

Parlamentosunun üstünlüğü ilkesiyle birlikte, hukukun üstünlüğü ilkesi de İngiliz anayasa hukuku için esas teşkil eder¹¹³. Parlamentosunun üstünlüğü ilkesinin parlamentoya sınırsız veya oldukça geniş bir yetki alanı sağlamasına karşılık, hukukun üstünlüğünün siyasi iktidarın hukukla sınırlandırılmasını amaçlaması bakımından ise iki ilkenin çatıştığı düşünülebilir¹¹⁴. Ancak Dicey parlamentosunun üstünlüğünün, hukukun üstünlüğü ile uyumlu olduğunu ve onu desteklediğini ifade eder¹¹⁵.

Zira yazara göre parlamentosunun üstün (egemen) olması diğer kişi ya da organların egemen olmasından farklıdır. Örneğin mutlak bir hükümdarın egemenliği ile parlamentosunun üstünlüğü aynı değildir. Bu farklılığı yazar, iki ana nedene dayandırır¹¹⁶. İlk olarak, üstün olan parlamento üç kutuplu bir yapıdan oluşmaktadır. Dolayısıyla parlamentosunun iradesi, Taç, Lordlar ve Avam Kamarası’nın birlikteliği ile ortaya çıkar. Bu irade ancak kanun şeklinde tezahür eder ve onun üstün iradesi de bu kanundur¹¹⁷. Dicey’nin ifadesiyle parlamentosunun iradesini yalnızca kanunlarla açıklayabilmesi, mahkemelerin yetkilerinin geniş olması anlamına gelir. Çünkü bir kanun yürürlüğe girdiği zaman artık kanunun, anlaşılması ve uyumsuzluğun çözümlenmesi bakımından uygulanması mahkemelerin yetkisindedir¹¹⁸. Kanunun uygulanması esnasında ise parlamento kanunun anlamına

113 Bkz. Lord **Bingham**, “The Rule of Law and the Sovereignty of Parliament?”, King’s Law Journal, C. 29, S. 2, Y. 2008, s. 223.

114 Bkz. **Dicey**, s. 406.

115 Bkz. **Dicey**, s. 406.

116 Bkz. **Dicey**, s. 406.

117 Bkz. **Dicey**, s. 407-408; **Crozat**, s. 70-71.

118 Bkz. **Dicey**, s. 407-408.

ve yorumlanmasına ilişkin anlık bir müdahalede bulunamaz, mahkemelere emir ve talimat veremez¹¹⁹. Tatham da benzer şekilde, mevzuatın etkililiğini kanunların doğru uygulanmasına bağlar. Kanunların işlevselliğini koruyabilmesi için de etkin ve yetkili mahkemelerin varlığı kaçınılmazdır ve parlamento bu mahkemeleri kaldıramaz¹²⁰. Bu yönüyle iki ilke uyumludur ve birlikte aslında anayasanın üstünlüğünü ifade eder¹²¹.

İkinci olarak, parlamento devrim zamanları haricinde yürütme organının yetki ve faaliyet alanına giren konularda düzenleme yapmamış, yürütmeye müdahale etmemiştir. Parlamento, bu bakımdan yürütme aygıtı içerisinde yer alan makam ya da kişilere doğrudan ve anlık emir veremez¹²². Parlamentosunun denetlenemez bir organ olarak anlık emirler verememesi ile müdahale edememesi de yürütme organının ve yetkisinin yargısal denetimden kaçırılmasını önler. Zira yürütme organının tüm eylem ve işlemleri kanuna dayanmak zorundadır ve hukukilik denetimine tabidir. Bu da hukukun üstünlüğünün tesisi bakımından oldukça önemlidir¹²³. Dicey'e göre, kural koymakla kalmayıp yöneticilik vasfını taşıyan ve mutlak yetkilere sahip bir hükümdar ile parlamentosunun üstünlüğü, yürütme yetkisinin denetimsiz olması çerçevesinde aynı değildir. Parlamentosunun üstünlüğü, yalnızca kanun yapmaktan ibaret olduğu için bu farklılık da kaçınılmazdır. Dolayısıyla diğer egemenlik anlayışlarından farklı olarak parlamentosunun üstünlüğü (egemenliği) ile hukukun üstünlüğü uyumludur¹²⁴.

Crozat da bu hususta Dicey'e katılmaktadır ve Dicey'nin belirttiği iki gerekçeyi de doğru bulur. Ona göre de parlamentosunun üstünlüğü, hukukun üstünlüğüyle uyumludur. Hatta yazar, parlamentosunun üstün olmasının, hukukun üstünlüğü ilkesinin tatbikini kolaylaştıracağını savunmuştur¹²⁵.

119 Hukukun üstünlüğü bireylerin hak ve hürriyetlerinin teminatı niteliğindedir. Bkz. Crozat, s. 70. Ayrıca bu ilke kişilerin değil, üstün olan hukukun yönetimini tesis etmeyi hedefler. Bkz. Carl Friedrich, Sınırlı Devlet, 2. Bs., Liberte Yayınları, Ankara 2014, s. 19; Mustafa Erdoğan, Anayasal Demokrasi, 13. Bs., Siyasal kitabevi, Ankara 2017, s. 26.

120 Tatham, s. 157-158.

121 Bu yönde değerlendirmeler için bkz. Tatham, s. 157-158.

122 Bkz. Dicey, s. 408-410; Crozat, s. 70-71.

123 Dolayısıyla yürütme, keyfi ve denetimsiz bir organ değildir. Bkz. Crozat, s. 70.

124 Bkz. Dicey, s. 409-410.

125 Bkz. Crozat, s. 70-71.

Kanaatimizce Dicey'nin de belirttiği gibi İngiliz Parlamentosu'nun üstünlüğü, diğer egemenlere ve siyasi iktidarlara kıyasla hukukun üstünlüğüyle uyumlu bir gelişim seyri takip etmiştir. Buna rağmen parlamento, herhangi bir zamanda koyduğu bir kanunla yürütmeye ait yetkileri kullanabilir, yine bir kanunla mahkemelerin somut uyuşmazlıklar bakımından parlamentonun emirleriyle bağlı olmasını öngörebilir¹²⁶.

Benzer şekilde, kanunları kendi amaçları için araçsallaştırıp birey haklarını ihlal edebilir veya yukarıda açıklandığı üzere kanunları geçmişe yürütebilir. Dolayısıyla parlamento hukukun üstünlüğünün gereklerini bir kanunla ortadan kaldırılabılır. Parlamentonun bunu yapmasına engel olacak ne bir kural ne de bir organ vardır¹²⁷. Parlamento bu tür bir kanunu yaparken yalnızca fiili sınırlarla kuşatılmıştır. Dolayısıyla teorik olarak parlamento, hukukun üstünlüğünü ortadan kaldıracak hukuki güce sahiptir¹²⁸. Her ne kadar parlamentonun iradesini yalnızca kanunla açıkladığı ve bu nedenle kanunların yorumlanması ve uygulanması hususunda diğer devlet organlarının yetkili olduğu düşünülse de parlamento, kanunun nasıl yorumlanacağını ve uygulanacağını başka ya da aynı kanunla düzenleyebilir. Hatta mahkemelerin kararlarını kanunla da kaldırılabılır. İngiltere'de hukuk yazılı kurallardan ibaret olmasa da ve şimdiye kadar böylesine kötü bir senaryo hayata geçmese de teorik olarak parlamentonun sahip olduğu yetkilerin önünün bu denli açık olduğu söylenebilir. Bu konuda son olarak parlamentonun anayasal ilkelere uyma zorunluluğu da farklı bir sonuca yol açmaz. Zira anayasanın yumuşak olması da bu ilkelerin bir kanunla değiştirilebilir olduğunu ifade etmektedir.

126 Ayrıca bkz. **Turhan**, "Meclis Hükümeti", s. 454. Öte yandan yalnızca mahkeme kararlarıyla ortaya çıkmayan, yüzyıllar içinde gelişim ortaya koyan parlamentonun üstünlüğü, bugün dahi mahkemelerin kararlarıyla ortadan kaldırılamaz. Mahkemeler her ne kadar hukuku, parlamento karşısında üstün kılmak isteseler de bunu başarabilmeleri verecekleri kararla mümkün olmaz. Bkz. **Bingham**, s. 232.

127 Bkz. **Turhan**, "Meclis Hükümeti", s. 454. Heywood, yazılı olmayan İngiliz Anayasası'nın temel ilkesi olan parlamentonun üstünlüğü ilkesinin, hukukunun üstünlüğünü ihlal ettiğini belirtir. Bkz. **Heywood**, s. 188.

128 Bkz. **Turhan**, "Meclis Hükümeti", s. 454. Bu bakımdan İngiliz anayasa hukuku dengesiz bir konuma sahiptir. Zira bir parlamentonun söz konusu ilkeyi etkisiz hale getirmesi halinde, mahkemelerin yapabileceği bir şey yoktur. Ancak bu, mahkemeler ile parlamento arasında ciddi bir çatışmaya sebep olabilir. Benzer yönde bkz. **Bingham**, s. 233-234.

Her ne kadar uygulamada parlamento genellikle, hukukun üstünlüğüne sadık kalıyor olsa da, bu onun hukuki sınırlarının olduğu anlamına gelmez. Nitekim parlamentonun mahkemelere müdahale etmemesi veya konjonktürel olarak yorum alanına dahil olmaması hak ve hürriyetler için önemli güvence oluşturur¹²⁹. Ancak bu ve Dicey'nin belirttiği diğer sebepler dahi yeterli bir güvence oluşturmaz. Örneğin, sosyal koşulların ve ihtiyaçların değişmesi veya algının farklılaşması parlamento her an hukukun üstünlüğüyle korunan alanlara müdahaleye itebilir. Nitekim dünya genelinde sosyal hakların gelişmesi, parlamento birey hürriyetlerine müdahale etmeye sevk etmiştir¹³⁰.

Tarihin uzun evreleri boyunca mutlakiyete, keyfi kurallara, birey hak ve hürriyetlerine yönelik haksız müdahalelere direnen İngiliz toplumu karşısında bir parlamentonun hukuki sınırının olmadığı gerekçesiyle, kolaylıkla hukukun üstünlüğünü hiçe sayabileceğini söylemek oldukça yanıltıcı olur. Nitekim Dicey bu hususta yazılı ve katı bir anayasa ile hakların korunmasını pek güvenceli görmemişken, geleneğe bağlı İngiliz Anayasası'nı, hukukun üstünlüğü ve insan hakları bakımından daha güvenceli görmüştür¹³¹. Zira ona göre yazılı bir anayasa zaman içerisinde usulüne göre değiştirilebilir. İngiltere'de bu ilke bağlamında yapılacak bir değişim için ise bir usul yoktur. Ancak bu değişim, haklar nasıl ki bir kanlı mücadeleyle elde edilmişse, öyle yapılabilir¹³².

Parlamentonun kanunlarla/hukukla sınırlandırılmasına yönelik girişim parlamento tarafından da yapılabilir. Ancak, eğer ki bir parlamento, sonraki parlamentoların sınırlandırılması için kimi kanunlar yapsa veya belli konulara ilişkin yapılan kanunların daha sonra değiştirilemeyeceğini öngörse dahi ne yazık ki bu çaba beyhudedir¹³³. Kaldı ki önceki ve sonraki parlamentolar arasında bir hiyerarşi olmadığı gibi onların kanunları

129 Benzer yönde bkz. **Crozat**, s. 77; **Tatham**, s. 158. Ayrıca hukukun üstünlüğünün diğer gerekleri ve sağladığı güvenceler için bkz. **Keskin**, s. 204-253.

130 Benzer yönde bkz. **Crozat**, s. 77.

131 Dicey'nin hukukun üstünlüğüne yönelik açıklamaları ve ilkenin sağladığı güvencelere ilişkin bkz. **Dicey**, s. 183-202; **Keskin**, s. 180-190.

132 Bkz. **Dicey**, s. 201-202; aynı yönde bkz. **Anayurt**, s. 125-126.

133 Bkz. **Dicey**, s. 64-65. Bu yönde ortaya çıkan tüm girişimler, boş bir çabadan ibarettir. Çünkü sonraki parlamentolar açısından bu tür sınırlara riayet edilmesini gerektiren bir zorunluluk yoktur. Dolayısıyla sonraki parlamentoları sınırlamaya yönelik ortaya çıkan kanunlar parlamentoları bağlamaz. Benzer yönde bkz. **Heywood**, s. 116.

arasında da bir hiyerarşi yoktur. Bu nedenle önceki parlamento her ne kadar sonraki parlamentoyu sınırlamayı ve belirli ilke veya kurallara uymaya mecbur bırakmayı arzulasa da sonraki parlamentonun buna uymasını gerektirecek hukuki bir zorunluluk yoktur¹³⁴. Örneğin 1706 İskoçya Birlik Kanunu'nun ebediyen devam edeceği, asla ilga edilemeyeceği açıkça düzenlenmiştir¹³⁵. Ancak Kanun'un bir kısmı daha sonraki parlamentolar tarafından ilga edilmiştir¹³⁶.

Bu hususta bizim kanaatimiz teorik olarak parlamentonun üstünlüğü, mutlak monarşiye karşı direnişin sembolü olduğundan, parlamentonun yeni bir keyfi ve mutlak iktidara dönüşmeyeceğine duyulan güvenle açıklanabilir. Bu güven, parlamentonun hukuki bir sınırı olmasa bile anayasal geleneklere riayet edeceğine yöneliktir. Neticede parlamento üstün sayılmış ve ona hukuki bir sınır getirmekten imtina edilmiştir. Söz konusu güvenin varlığı ise kanaatimizce İngiliz kültürü ve geleneklere hala bağlı olunmasıyla anlaşılabilir.

c. İnsan Hakları Çerçevesinde Parlamentonun Üstünlüğü İlkesinin Değerlendirilmesi

Parlamentonun üstünlüğü için sınır teşkil edip etmediği tartışmalı olan diğer bir konu da insan haklarıdır. İngiliz anayasa hukuku bağlamında bu hususun 1998 İnsan Hakları Kanunu (Human Rights Act – “HRA/İHK”) çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir¹³⁷. Nitekim İngiltere’de, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi onaylanmış olsa dahi iç hukukun Sözleşme’ye uyumlu hale getirilememesi nedeniyle mahkemelerce haklar yeterince korunamamıştır¹³⁸.

¹³⁴ Bkz. **Dicey**, s. 64-65.

¹³⁵ Bkz. **Jennings**, *The Law and the Constitution*, s. 146; **Dicey**, s. 65-66; **Özbudun**, “İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi”, s. 69; **Bingham**, s. 231.

¹³⁶ Bkz. **Jennings**, *The Law and the Constitution*, s. 146; **Dicey**, s. 65-66; **Özbudun**, “İngiltere’de Parlamento Egemenliği Teorisi”, s. 69.

¹³⁷ Konu hakkında bkz. **Julie Debeljak**, “The Human Rights Act 1998 (UK): The Preservation of Parliamentary Supremacy in the Context of Rights Protection”, *Australian Journal of Human Rights*, C. 9, S. 1, s. 183.

¹³⁸ **Janet Hiebert**, “Parliament and the Human Rights Act: Can the JCHR Help Facilitate a Culture of Rights?”, *International Journal of Constitutional Law*, C. 4, S. 1, Y. 2006, s. 3.

İnsan Hakları Kanunu, AİHS'nin İngiliz iç hukukuna aktarılmasını sağlayan bir kanundur. Bu Kanun, Sözleşme kapsamında düzenlenen ve güvence altına alınan insan hak ve hürriyetlerini, doğrudan iç hukuka aktarmak amacıyla kabul edilmiş ve Ekim 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹³⁹. İnsan Hakları Kanunu'nun, parlamentonun üstünlüğünü ve demokratik hesap verilebilirliği zayıflattığı, buna karşılık mahkemelerin yetkilerini ise artırdığı iddia edilmiştir¹⁴⁰. Dolayısıyla İnsan Hakları Kanunu'nda, parlamentonun insan haklarına müdahale eden bir kanun çıkardığı zaman mahkemelere ne gibi yetkiler verildiğinin tespit edilmesi, bu iddianın doğruluğunu test etmemize yardımcı olacaktır.

İnsan Hakları Kanunu, insan haklarının korunması bakımından oldukça önemli bir kanundur. Kanunla İngiltere, milletlerarası bir hukuk metnini iç hukukuna dahil ederek insan hakları ihlallerini önlemeyi amaçlamıştır. Bu nedenle de mahkemelere bazı yetkiler tanınmıştır. Tartışmalara sebep olan düzenlemelerden bir tanesi, İHK'nın mahkemelere geniş bir yorum yapma ve bildirimde bulunma yetkisi vermesidir. Bu bağlamda mahkemeler, bir kanun hükmünü uygularken onun AİHS'ne aykırı olup olmadığını inceler ve ilgili haklarla (AİHS) çeliştiğini tespit etmesi durumunda kanunu insan haklarına (AİHS'ye) uygun olarak yorumlar¹⁴¹. Diğer bir ifadeyle kanunun anlamının muğlaklığı sebebiyle eğer ki kanun insan haklarını ihlal edecek bir anlama geliyorsa mahkeme bu anlamı değil, mümkünse hakların ihlalini oluşturmayacak bir başka anlamı tercih eder. Ancak bu her zaman mümkün değildir. Zira kanunun lafzı açıkça ve bu anlam hakların korunmasını sağlayacak şekilde anlaşılıyorsa bu durumda mahkemeler, parlamentoya “uyumsuzluk bildiriminde” (declarations of incompatibility) bulunur¹⁴².

139 **Debeljak**, s. 183.

140 Annette **Haddad**, “Protecting Parliamentary Sovereignty: A Justification for Repealing the Human Rights Act (1998)?”, Rene Cassin (Organisation), s. 1-2, <https://www.renecassin.org/wp-content/uploads/2015/02/20150218-Protecting.pdf>, (E.T. 13.09.2020).

141 **Debeljak**, s. 183-184. Bu husus, HRA, Section 3, (1)'de; parlamento kanunları ile diğer alt işlemlerin mümkün olduğu ölçüde Sözleşmeye uygun olarak anlaşılması ve uygulanması gerektiği düzenlenmiştir. Kanunun İngilizce tam metni için bkz. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/data.pdf>, (E.T. 13.09.2020). Konu hakkında ayrıca bkz. **Ertas**, Kuvvetler Ayrılığı, s. 384-386.

142 **Debeljak**, s. 183-184; **Haddad**, s. 2; “A Parliamentarian's Guide to the Human Rights Act”, The National Council for Civil Liberties, London 2010, s. 52,

Gerek mahkemelerin haklara uygun yorum yapması gerek bu yorumun mümkün olmadığı hallerde uyumsuzluk bildiriminde bulunması, iddiaların aksine parlamentonun üstünlüğüyle çelişmez. İlk halde mahkemeler, kanunun muğlak ifadesi nedeniyle yalnızca ortaya çıkan anlamlar arasında bir tercih yapmaktadır. İkinci durumda ise mahkemeler kanunun lafzının açık olması nedeniyle parlamentonun iradesinin dışına çıkamazlar¹⁴³. Yani bir anlam çokluğu söz konusu olmadığında kanunun açık lafzını değiştiremezler. Bu halde, ancak parlamentoya uyumsuzluk bildiriminde bulunabilirler. Bu bildirim ne kanunun geçersizliği demektir ne de parlamentoya hukuki bir sorumluluk yükler. Diğer bir ifadeyle mahkeme bildirimini, kanunun geçerliliğini etkilemez¹⁴⁴. Parlamento bu bildirim çerçevesinde dilerse kanunu bildirim doğrultusunda veya başka bir şekilde değiştirebilir veya aksine kanunu değiştirmeyebilir¹⁴⁵.

Ghaidan v Godin-Mendoza davası konuya örnek verilebilir. Dava konusu olaya ilişkin olarak, konutun kiracısının ölmesi durumunda eğer kiracının eşi o evde yaşıyorsa o eşin kanuni halef olacağı 1977 Kira Kanunu'nda (Rent Act) düzenlenmiştir. Kanunun yorumlanması neticesinde ise eşlerin ancak karı-koca olarak yaşayan çiftleri kapsadığı benimsenmiştir. Bununla birlikte somut olayda çiftler karşı cinsten değildir. Söz konusu ilişki, homoseksüel bir ilişkidir¹⁴⁶. Dolayısıyla kanunun yalnızca farklı cinsiyetten eşler arasında geçerli olacağı yorumu, mahkeme nezdinde homoseksüel çiftlere karşı ayrımcılık ve onların haklarının ihlali olarak değerlendirilmiştir¹⁴⁷. Bu durumda mahkemenin önünde İHK kapsamında

<https://www.refworld.org/pdfid/4ed640552.pdf>, (E.T. 13.09.2020). Uyumsuzluk Bildirimi İHK'da Section 4'de düzenlenmiştir. Konu hakkında ayrıca bkz. **Ertaş**, Kuvvetler Ayrılığı, s. 384-386.

- 143 Aslında mahkemeler ortaya çıkan muğlaklık nedeniyle olağan bir şekilde parlamentonun niyetini tespit etmeye ve bunu yaparken, yorumunu insan haklarına uygun hale getirmeye çalışır. Bu hususta bkz. "A Parliamentarian's Guide to the Human Rights Act", s. 52.
- 144 Benzer yönde bkz. **Debeljak**, s. 183-184; "A Parliamentarian's Guide to the Human Rights Act", s. 52. Dolayısıyla İHK'nın bu düzenlemesi kanunların geçerliliğini etkilemez. Bkz. HRA, Section 3, (2) (b); ayrıca bkz HRA, Section 4, (6).
- 145 Yani bu husus parlamentonun takdirine bırakılmıştır. Bkz. "A Parliamentarian's Guide to the Human Rights Act", s. 52; **Haddad**, s. 2.
- 146 Ghaidan v. Godin-Mendoza (FC), "Opinions Of The Lords Of Appeal For Judgment", Y. 2004, par. 1; Haddad, s. 3-4.
- 147 Ghaidan v. Godin-Mendoza (FC), par. 8-10; Haddad, s. 3-4.

iki seçenek vardır. Değişen şartlar itibariyle mahkemenin, ya kanunu ayırmacılık yasağını ihlal etmeyecek şekilde yorumlaması ya da kanunun Sözleşme’de düzenlenen hakları ihlal ettiği gerekçesiyle bildirimde bulunması gerekir. Mahkeme, kanunu Sözleşme’ye uygun yorumlama yolunu tercih ederek, eşler kapsamına homoseksüel çiftleri de dahil etmiştir¹⁴⁸. Böylece mahkeme, parlamentosunun iradesini haklara uygun olacak şekilde tespit etmiş ve bu durum kanunda herhangi bir değişiklik yapılmadan gerçekleşmiştir¹⁴⁹.

Bu çerçevede İHK insan haklarının korunması için mahkemelere kimi yetkiler vermiş olsa da, aslında bu yetkiler iddiaların aksine parlamentosunun üstünlüğünü olumsuz bir şekilde etkilemez¹⁵⁰. Zira İHK, mahkemelere kanunları iptal etme ya da ihmal etme yetkisi vermez. Verilen yetkiler parlamentosunun iradesi doğrultusunda yorum yapma ve Sözleşme’yle uyumsuzluğa dikkat çekme yetkisinden ibarettir. Mahkemelerin sahip olduğu bu yetkiler kanunları geçersiz kılmadığı gibi parlamentosunun da hukuki sorumluluğunu doğurmaz¹⁵¹. İHK, parlamentosunun üstünlüğüne sadık kalarak insan haklarının korunmasını ve geliştirilmesini hedefler¹⁵². Bu, insan haklarının korunması bağlamında parlamento ve mahkemelerin, parlamentosunun üstünlüğüne sadık kalınarak uyumlaştırılmasını ifade etmektedir¹⁵³. Sonuç olarak parlamentosunun insan haklarına açıkça aykırı bir kanun yapması halinde mahkemelerin kanunu uygulamaktan başka bir çaresi yoktur. Örneğin 2001 tarihli Terör Kanunu buna örnek gösterilebilir. Kanun, İHK’ya aykırı olarak kişi hürriyeti ve güvenliğine sınırlama getirmiş, terör şüphelilerinin yargılanmadan tutuklanmalarını öngörmüştür¹⁵⁴.

148 Dava hakkında bkz. **Haddad**, s. 4.

149 Mahkeme parlamentosunun niyetinin tespit edilmesini şu şekilde ifade etmiştir: “*In the ordinary course the interpretation of legislation involves seeking the intention reasonably to be attributed to Parliament in using the language in question.*”. Bkz. Ghaidan v Godin-Mendoza (FC), par. 30. Dolayısıyla mahkemenin yürüttüğü faaliyet, parlamentosunun iradesinin tespit edilmesini kapsar.

150 **Debeljak**, s. 183.

151 **Debeljak**, s. 184-185.

152 Bkz. **Debeljak**, s. 185; benzer yönde bkz. “A Parliamentarian’s Guide to the Human Rights Act”, s. 52.

153 “A Parliamentarian’s Guide to the Human Rights Act”, s. 52.

154 Bkz. **Heywood**, s. 214.

Bu durumda dahi yargı organlarının kanunu uygulamaktan başka seçeneği yoktur.

Konuya ilişkin olarak üzerinde durulması gereken bir diğer husus, parlamento bünyesinde yer alan “İnsan Hakları Ortak Komitesi” (Joint Committee on Human Rights)’dir. Bu Komite İHK’den farklı bir süreç içerisinde kurulmuştur¹⁵⁵. Komite, Parlamento bünyesinde Avam ve Lordlar Kamarası tarafından atanan altışar üyeden oluşan daimî komitedir. İlk kez 31 Ocak 2001 günü toplanmıştır¹⁵⁶.

Komite, kanunların insan haklarına uygun hale getirilmesi bağlamında kanun değişikliği yapma tavsiyesinde bulunabilir. Her ne kadar bir yargı organı gibi birey haklarının ihlaline ilişkin tazminata hükmedemese de kamu denetçisi veya insan hakları şikâyet komisyonları gibi faaliyet yürütür¹⁵⁷. Komite, gerek parlamentonun uyumsuzluk bildirimi üzerine kanunlarda yaptığı değişiklikleri gerek parlamentonun yeni kanunlarını AİHS başta olmak üzere İngiltere’nin tarafı olduğu sözleşmelere uygunluk bakımından inceler¹⁵⁸. Yaptığı incelemeler neticesinde parlamentoya tavsiyelerde bulunur. Bu bağlamda Komite, kanunların insan hakları açısından “yüksek riskli” ve “riskli” olup olmadığını veya risk olmasa bile insan haklarına yönelik endişeleri artırıp artırmadığını belirler¹⁵⁹. Ancak ne yürütme organı ne de parlamento bu tavsiyelere hukuken uymak zorunda değildir¹⁶⁰.

Örneğin, Terörle Mücadele Kanun Tasarısı (Counter Terrorism Bill)’nda hükümet, Komite’nin kişinin hakkında suçlamada bulunulmadan kırk iki gün gözaltında tutulmasına ilişkin hükme yönelik eleştiri ve

155 Anjali **Sakaria**/Stephanie **Aiyagari**, “The Parliamentary Committee as Promoter of Human Rights: The UK’s Joint Committee on Human Rights”, Commonwealth Human Rights Initiative, 2007, s. 4.

156 **Sakaria/Aiyagari**, s. 4; Micheal C. **Tolley**, “Parliamentary Scrutiny of Rights in the United Kingdom: Assessing the Work of the Joint Committee on Human Rights”, Australian Journal of Political Science, C. 44, S. 1, Y. 2009, s. 42.

157 **Sakaria/Aiyagari**, s. 4-5.

158 **Sakaria/Aiyagari**, s. 6; Tolley, s. 44

159 **Sakaria/Aiyagari**, s. 5-8

160 Tavsiyelere ve bu tavsiyelere uyulmamasına veya tavsiyelerin revizyonla kabul edilmesine ilişkin tabloya bkz. **Sakaria/Aiyagari**, s. 5.

raporlarına rağmen, tasarıyı değıştirmeden kabul etmiştir¹⁶¹. Dolayısıyla Komite'nin incelemeleri ve tavsiyeleri, kanunların insan haklarına uygunluğu bakımından bir hukuki denetim/yargılama anlamına gelmediği gibi, bu organ bir anayasa mahkemesi niteliğinde de görülemez. Komite her ne kadar kanunları insan haklarına aykırı görse de bu bağlamda, parlatentonun iradesinin kanunlaşmasına engel olacak bir güce sahip değildir¹⁶². Ancak, kanun koyma iradesine sahip parlatentoya tavsiye verme, bir tür uzmanlık görüşü bildirme işlevi görür¹⁶³.

Öte yandan Komite, insan haklarının korunması bağlamında önemli bir denetim mekanizması olma işlevine de sahiptir. Zira, her iki Kamara'nın atadığı üyelerden oluştuğundan, bu üyelerin tamamı hükümet partisinin üyesi değildir. Bu durum Komite'yi hükümetten bağımsız hale getirmektedir¹⁶⁴. Bu bağımsızlık onun objektif hareket edebilmesi için oldukça önemlidir. Ayrıca Komite dönemsel olarak yayımladığı raporlarıyla da hükümet üzerinde denetim sağlayabilmekte ve kamuoyu oluşturma imkânına sahip olmaktadır¹⁶⁵.

III. AB ÜYELİĞİ VE BREXIT'IN PARLAMENTONUN ÜSTÜNLÜĞÜNE ETKİSİ

A. Genel Olarak AB'ye Üyelik ve Parlatentonun Üstünlüğü

İngiltere 1972 tarihli Avrupa Topluluğu Kanunu (European Communities Act) ile Avrupa Topluluğu'na girmiştir¹⁶⁶. İngiltere'nin üyeliği, dönem içerisinde bazı tartışmalara yol açmıştır¹⁶⁷. Zira İngiliz hukukunda

¹⁶¹ Bkz. **Tolley**, s. 53.

¹⁶² Bkz. **Tolley**, s. 53.

¹⁶³ Benzer yönde bkz. **Tolley**, s. 53.

¹⁶⁴ Bkz. **Hiebert**, s. 16.

¹⁶⁵ Komitenin raporları için bkz. <https://committees.parliament.uk/committee/93/human-rights-joint-committee/publications/reports/>, (E.T. 13.09.2020).

¹⁶⁶ N. W. **Barber**, "The Afterlife of Parliamentary Sovereignty", I-CON, C. 9, S. 1, Y. 2011, s. 149; Ian **Loveland**, "Parliamentary Sovereignty and the European Community: The Unfinished Revolution?", Parliamentary Affairs, C. 49, S. 4, Y. 1996, s. 522- 523.

¹⁶⁷ **Barber**, s. 149. İngiltere'nin dış egemenliğinin sınırlandırıldığı görüşleri ile parlatentoyu sınırlandıran başkaca unsurların varlığı ileri sürülmüştür. Bkz. **Grant**, s. 28.

önceki kanunla sonraki kanun çatışırsa önceki kanunun zımnen ilga edildiği kabul edilir ve sonraki kanun uygulanır¹⁶⁸. Bu durumda parlamentonun 1972 Kanunu'yla çatışacak başka kanun yapması halinde de mahkemelerin sonraki kanunları uygulaması gerekir. Ancak 1972 Kanunu, Avrupa Topluluğu hukukunu iç hukuka, dolayısıyla Avrupa Topluluğu Parlamentosu'nu İngiliz Parlamentosu'na üstün kılmıştır. Nitekim Kanun'un 2 (4) bölümünde *"kanunların, bu bölümün üstte yer alan hükümlerine uygun olarak yorumlanacağı ve yürürlüğe gireceği"* düzenlenmiştir¹⁶⁹. Kanun'un 2 (1) bölümünde de, yani üstte yer alan hükümlerinde, mahkemelerin üyelikten kaynaklı hak, yetki ve sorumluluğun sonuçlarını etkili bir şekilde uygulaması düzenlenmiştir¹⁷⁰. Dolayısıyla 1972 Kanunu'nun hükümleri, Avrupa Topluluğu hukukunu iç hukuka dahil etmektedir¹⁷¹. Bu gelişmeler ise aslında parlamentonun üstünlüğü ile uyumlu değildir¹⁷². Topluluk'un yargı organı da bu yönde kararlar vermiş; Avrupa Topluluğu hukukunun üye devletlerin iç hukukundan üstün olduğunu, yargılama yetkisini kullanırken temel bir ilke olarak kabul etmiştir¹⁷³.

Bu bağlamda 1991 tarihi, İngiliz hukuku bakımından kimi yazarlara göre bir dönüm noktasıdır¹⁷⁴. Örneğin, 1988 tarihli Ticari Deniz Taşımacılığı Kanunu (Merchant Shipping Act)'nin İngiltere'de denizlerde ticari faaliyet yürüten şirketlere ve gemicilere yönelik İngiliz vatandaşları lehine öngördüğü kotanın, Avrupa Topluluğu hukukunda öngörülen milliyet esasına dayalı ayrımcılık yasağını ihlal ettiği iddia edilmiştir¹⁷⁵. Yerel mahkemelerin parlamentonun üstünlüğü gereğince hiçbir kanunu değiştirme

¹⁶⁸ **Barber**, s. 149.

¹⁶⁹ **Barber**, s. 149; Hilaire **Barnett**, Constitutional and Administrative Law, 4. Bs., Cavendish Publishing Limited, London/Sydney 2002, s. 217; ayrıca bkz. Loveland, s. 523.

¹⁷⁰ **Barnett**, s. 217. İlgili maddede Topluluk hukukunda yer alan hukuk kurallarının iç hukukta kanuni etkiye sahip olacağı ve bu kurallara riayet edilmesi gerektiği düzenlenmiştir.

¹⁷¹ **Barnett** 217; **Loveland**, s. 523.

¹⁷² Bzk. **Barber**, s. 149; **Loveland**, s. 523.

¹⁷³ **Barnett**, s. 217.

¹⁷⁴ Bzk. **Barber**, s. 152.

¹⁷⁵ **Barber**, s. 149-150. Diğer ifadeyle Kanun'un eşya ve şahısların serbest dolaşımı hakkını ihlal ettiği belirtilmiştir. Bzk. **Heywood**, s. 116.

ya da ihmal etme yetkisi bulunmadığından kanunun yürürlüğüne müdahale edilememiş ve dava Topluluğun yargı organı olan Adalet Divanı'na gönderilmiştir. Sonrasında Divan'ın kararı gereğince hukukçu lordlar, Kanun'un uygulanmamasına karar vermişlerdir. Çünkü Divan'a göre böyle bir çatışma durumunda uygulanmaması gereken kural, iç hukuk kuralıdır¹⁷⁶.

1991 yılı bu nedenle, parlatentonun üstünlüğünün sona erdiği tarih olarak ileri sürülmüştür. Zira normal şartlarda hiçbir yerel mahkemenin ya da yüksek mahkemenin kanunları askıya alma ya da uygulamama yetkisi yokken, Divan'ın kararıyla birlikte mahkemeler lehine anlayış değişimi olmuştur¹⁷⁷. Bu durumda gerek 1972 Kanun'u gerek Divan'ın kararları neticesinde, İngiliz mahkemelerinin Avrupa Topluluğu'nun hukukuna aykırı bir düzenleyici işlemi reddetme görevi ortaya çıkmıştır¹⁷⁸. Daha sonra Topluluğun Avrupa Birliği'ne dönüşmesinden (1992) itibaren Avrupa Birliği hukuku karşısında iç hukukun konumu bakımından bir farklılık olmamıştır¹⁷⁹.

Söz konusu gelişmelerle birlikte göz önünde tutulması gereken parlatentonun üstünlüğünün bir kanuni düzenlemenin değil, tarihsel ve siyasi gerçekliğin yansıması olmasıdır. Neticede ilkenin, hukuki bir çare bulunarak değiştirilmeye çalışılması anlamsız bir çaba olarak ifade edilmiştir¹⁸⁰. Loveland, Dicey'nin geleneksel anayasa ilkelerinin değiştirilmesine ilişkin söylediğine paralel olarak 1688 Devrimi ile pekiştirilen parlatentonun üstünlüğünün kaldırılabilmesi için başka bir siyasi devrime ih-

¹⁷⁶ **Barber**, s. 150-151. 1991 tarihinde Factortame Davası olarak bilinen davada verilen kararda Topluluk hukukunun üstünlüğünün pekiştirildiği belirtilmektedir. Nitekim bu kararda Ticari Gemicilik Kanunu geçersiz kabul edilmiştir. Adalet Divanı tarafından ilk kez bir İngiliz kanununun geçersiz kabul edilmesi sebebiyle bu karar oldukça önemlidir. Bkz. **Heywood**, s. 116.

¹⁷⁷ **Barber**, s. 150, 152 vd.

¹⁷⁸ **Loveland**, s. 521-522.

¹⁷⁹ Benzer yönde bkz. **Barnett**, s. 215-216. Özellikle Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliği ve Adalet Divanı, Birlik hukukunun iç hukuka üstünlüğü hususunda oldukça ısrarcı bir tutum takip etmiştir. Bkz. **Barnett**, s. 219.

¹⁸⁰ **Loveland**, s. 522. Geleneksel bir anayasaya sahip İngiltere'de anayasal ilkelerin değiştirilmesi her zaman kolay değildir, hatta kimi zaman yazılı anayasa kurallarından daha zor değiştirilebileceğini de söylemek yanlış olmaz. Bkz. **Anayurt**, s. 125-126.

tiyaç olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte İngiltere'nin Birlik'e üyeliğinin bir devrim olup olmadığı, elbette, tartışılmıştır¹⁸¹. Ancak üyeliğin, parlamentonun üstünlüğüne son verecek etkide olamadığı düşünülmüştür.

Sonuçta 1972 Kanunu, parlamentonun üstünlüğüne karşı bir girişim olarak değerlendirilebilir. Çünkü parlamentonun değil, Birlik'in bir organının iradesi olan kuralların iç hukukta uygulanması, parlamento iradesiyle yarışan ve hatta ondan üstün olan başka bir iradenin ortaya çıktığını düşündürebilir. Dolayısıyla bu kanunla mevcut parlamento, gelecek parlamentoları sınırlandırmaya çalışmıştır¹⁸². Artık parlamentoların kanunlarla açıkladığı iradenin mahkemelerce etkisiz kılınabileceği de tartışılmaya başlanmıştır¹⁸³. Hatta 1991 tarihli kararlar bu iddialar haklılaştırılmıştır. Bu bakımdan İngiltere, Topluluğa/Birliğe gönüllü üyeliği ile ve Kanunla, parlamentonun üstünlüğüne sınır getirmiştir¹⁸⁴.

Ancak Dicey'nin teorisine göre parlamento hukuki egemen olduğundan onu herhangi bir hukuk kuralı sınırlayamaz. Her ne kadar Kanun kimi kısıtlamalar öngörmüş olsa da bu kısıtlamalar, parlamento bunlara uymak istediği müddetçe geçerlidir. Nitekim parlamento da belli bir süre bu sınırlara uymaya gönüllü olmuştur¹⁸⁵. Dolayısıyla burada öngörülen kısıtlamalar, hukuki sınır olarak değil, Dicey'nin teorisine uygun şekilde fiili sınırlar olarak değerlendirilmiştir¹⁸⁶. Nitekim parlamento insan hakları, ortak Avrupa pazarı, milletlerarası kamuoyu önünde saygınlığını koruma

181 **Loveland**, s. 522.

182 **Barber**, s. 149. Ancak bu parlamentonun üstünlüğüyle bağdaşmaz. Bir parlamentonun iradesi kendisinden sonra gelenleri bağlamaz. Bkz. **Heywood**, s. 116.

183 **Barber**, s. 151.

184 **Jim McConalogue**, The 'Rule of the Recognised Helm': How does European Union Membership Impact upon UK Parliamentary Sovereignty?, The Faculty of Arts and Social Science the Department of Politics and International Studies (POLIS), The Open University, Milton Keynes 2017, s. 10.

185 Ayrıca bkz. **Barnett**, s. 219; **McConalogue**, The 'Rule of the Recognised Helm', s. 10.

186 Ayrıca bkz. **Barnett**, s. 219. Parlamento hukuki olarak sınırsız olsa da çeşitli örgütlü gruplar ve ekonomik aktörler gibi unsurlar onun iradesi karşısında fiili sınırlar meydana getirebilir. Bkz. **Heywood**, s. 116.

gibi nedenlerle tıpkı pek çok devletin yaptığı gibi eylemlerini öz denetime tabi tutabilir¹⁸⁷.

Unutulmamalıdır ki parlamento 1972 Kanunu'nu istediği an değiştirebilme kudretine süreç boyunca sahip olmuştur¹⁸⁸. Zira İngiliz hukukunda parlamentonun dilediği kanunu açıkça ya da zımnen değiştirebilmesi veya yürürlükten kaldırabilmesi, üstünlüğünün gereğidir. Ayrıca bahsedildiği gibi bir parlamentonun yetkilerini sınırlamaya yönelik girişimleri sonraki parlamentolar için bağlayıcı olamaz. Parlamento, bu hukuki düzenlemelere uyma veya uymama konusunda serbestçe irade ortaya koyabilir. Eğer parlamento söz konusu düzenlemelere uymak istememiş ve kanunda değişiklik yapmışsa, mahkemeler de bu değişikliğe uymak zorundadır¹⁸⁹. Kaldı ki geçmişte parlamentonun üstünlüğünün sona erdiği veya eski gücüne kavuşamayacağı yönündeki iddialar¹⁹⁰ bugün tamamen geçerliliğini yitirmiştir. Nitekim İngiliz Parlamentosu, ilk olarak Birlik karşısında üstünlüğünü koruma girişimlerinde bulunmuş, daha sonra da Birlik'ten ayrılma sürecini başlatmıştır.

B. Brexit ve Parlamentonun Üstünlüğü

1. Genel Olarak

İngiliz Parlamentosu 2011 yılında Avrupa Birliği Kanunu'nu kabul etmiştir. Kabul edilen Kanun, önemli yetkilerin Birlik'e devrini gerektiren anlaşmaların kabul edilebilmesi için bu anlaşmaların referanduma götürülmesini öngörmektedir. Söz konusu gelişme Birlik karşısında İngiliz

187 Parlamentonun üstünlüğünün karşılaştığı zorluklar için bkz. **McConalogue**, *The 'Rule of the Recognised Helm'*, s. 24.

188 İlgili değerlendirme ve açıklamalar için bkz. **Barber**, s. 152.

189 **Barnett**, s. 197; Jonathan Christophe **Bruneau**, *The Erosion of Parliamentary Sovereignty in the United Kingdom Arising from Its Membership to the European Union*, Middlesex University 2015, s. 8-9, https://www.researchgate.net/publication/301787506_The_Erosion_of_Parliamentary_Sovereignty_in_the_United_Kingdom_arising_from_its_Membership_to_the_European_Union, (E.T. 15.09.2020).

190 Bkz. **Barber**, s. 152-153. Örneğin Heywood bu hususu "*Parlamento'nun AB'den ayrılma hakkına sahip olması ise sadece hayali bir haktır. İngiltere, ticaretinin büyük bir kısmını AB ülkeleri ile yapmaktadır; AB üyeliğinden ayrılmak ekonomiye vereceği büyük zarar nedeniyle düşünülemeyecek bir durumdur.*" şeklinde ifade etmiştir. Bkz. **Heywood**, s. 116.

tere'nin iç hukukunu ve egemenliğini üstün tutma girişimi olarak değerlendirilebilir¹⁹¹. Nitekim 2011 tarihli Kanun'la, parlamento yetki devrine karşı bir dizi önlemler almıştır. Bu önlemler, parlamentoda başlatılan bir yetkilendirme girişimi, parlamentonun kanun çıkarması ve referandum gibi aşamaları içermektedir¹⁹².

Ancak asıl girişim 2016 yılında Başbakan David Cameron öncülüğünde gündeme gelmiştir. Cameron, egemenlik meselesinin sorun olduğundan hareketle İngiliz kanunlarının Birlik hukukundan üstün olmasını öngören "Egemenlik Kanunu" fikrini ortaya atmıştır. Kraliçe, Başbakan tarafından ileri sürülen görüşleri desteklemiştir. Bu gelişmeler zamanla devletin egemenliğinin korunabilmesinin Birlik'ten ayrılmakla mümkün olacağı düşüncesine dönüşmüştür¹⁹³. Dolayısıyla ayrılma sürecinin temel sembolü "egemenlik" olmuştur¹⁹⁴. Buna paralel olarak hükümetin Birlik'ten ayrılmaya yönelik girişimlerinin parlamentonun iradesi olmadan yapıldığı ve usule aykırı davranıldığı iddiası üzerine çıkan uyuşmazlıkta verilen 2017 tarihli *Miller I* kararı önemli bir dönüm noktasıdır¹⁹⁵.

2. Brexit ve Parlamentonun Üstünlüğü

İngiltere'nin AB'ye üyelik süreci parlamentonun üstünlüğü tartışmalarına neden olmuşken, üyelikten çıkma süreci tam olarak zıt yönde tartışmaların alevlenmesini sağlamıştır¹⁹⁶. Diğer bir ifadeyle Brexit, parlamentonun üstünlüğünün pekiştirildiği bir sonucu beraberinde getirmiştir. Çünkü süreç parlamentonun nihai karar verme makamı olduğunu tekrar

191 Bkz. Juliette **Ringeisen-Biardeaud**, "Let's Take Back Control: Brexit and the Debate on Sovereignty", French Journal of British Studies, C. XXII, S. 2, Y. 2017, s. 3-4.

192 Failing to Hold Back the Incoming Tide: Why EU Law has Supremacy over National Law and Why Attempts at Reform will Never Succeed, The Bruges Group, London 2016, s. 29.

193 **Ringeisen-Biardeaud**, s. 4.

194 Bu hususta bkz. **Ringeisen-Biardeaud**, s. 4-5.

195 Bkz. Allan F. **Tatham**, "The Constitutional Challenges that the Brexit Negotiations have Created in the United Kingdom: An Overview", Revista de Derecho Comunitario Europeo, S. 59 Y. 2018, s. 272-273.

196 Jim **McConalogue**, The British Constitution Resettled - Parliamentary Sovereignty Before and After Brexit, Palgrave Macmillan, Rickmansworth 2020, s. 233

ortaya koymuştur¹⁹⁷. Bu nedenle Brexit süreci ile Miller I davası parlamentonun üstünlüğü açısından incelenmesi gereken konulardır.

2016 yılında İngiltere'nin AB'den ayrılmasına yönelik bir referandum yapılmıştır. Halk çoğunluğunun ayrılmayı kabul etmesiyle birlikte, hükümet Birlikten çıkılacağını açıklamıştır¹⁹⁸. Ancak hükümetin Birlikten çıkmaya yönelik karar verme yetkisinin olmadığı, bu yöndeki kararının geçersiz olduğu iddia edilmiştir. Nitekim yürütme veya Taç'ın milletlerarası anlaşma yapma ve anlaşmalardan çekilme ayrıcalığının, İngiltere'nin AB'den çıkması hakkında geçerli olmadığı ileri sürülmüş ve dava açılmıştır¹⁹⁹.

Açılan davada Yüksek Mahkeme (Supreme Court) kararında hem İngiliz yazısız anayasasına ilişkin çok önemli hususlara değinmiş hem de Birlik'ten çıkılabilmesi için gereken hususlara ayrıca yer vermiştir²⁰⁰. Bu bakımdan söz konusu davada mahkemenin verdiği karar Dicey'nin teorisinin 21. yüzyılda yeniden tasdik edilmesi olarak değerlendirilmiştir²⁰¹.

3. Miller I Kararı ve Etkisi

Söz konusu davanın konusu İngiltere'nin Birlik'ten çıkmasına ilişkin usulle ilgilidir. 2015 yılında Avrupa Birliği Referandum Kanunu'nun kabul edilmesinin ardından 23 Haziran 2016 günü yapılan referandumda Birlik'ten ayrılma yönünde sonuç çıkmıştır²⁰². Davanın konusu, referan-

197 **McConalogue**, *The British Constitution Resettled*, s. 233.

198 Hattie **Middleditch**, "The Miller Decision: Continuing Uncertainty Over Brexit", *New York University Journal of International Law and Politics (JILP)*, C. 49, S. 971, Y. 2017, s. 972.

199 Yargı süreci hakkında bkz. **Middleditch**, s. 975 vd.

200 **Middleditch**, s. 972.

201 **Tatham**, s. 273. Kararın, parlamentonun üstünlüğünün tartışılmaz olmadığını göstermeye yönelik sonuçlarının olduğunu belirtenler de vardır. Bkz. Keith **Ewing**, "Brexit and Parliamentary Sovereignty", *The Modern Law Review*, C. 80, S. 4, Y. 2017, s. 713.

202 R (Miller) and others v Secretary of State for Exiting the European Union, (**Miller I**), (5, 6, 7 ve 8) December 2016, par. 2; ayrıca bkz. Ewing, s. 711; Türker **Ertaş**, "Westminster Parlamentosu Azami Kaç Hafta Tatil Edilebilir?: Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi'nin Miller v. The Prime Minister / Cherry v. Advocate General for Scotland Kararı Üzerine Düşünceler", *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1, Y. 2021, s. 240-241.

dum sonucuna bağlı olarak hükûmetin parlamentoya özel bir çekilme bildiriminde bulunmaması ve parlamentonun da buna ilişkin irade açıklamamış, kanun çıkarmamış olmasıdır²⁰³. Diğer bir ifadeyle, uyuşmazlık bir kanun olmadan hükûmetin Birlik'ten çekilme bildirimini verip veremeyeceğine ilişkindir²⁰⁴.

Yüksek Mahkeme bu uyuşmazlığa ilişkin verdiği kararda, Dicey'nin görüşleri doğrultusunda İngiliz Anayasası'nın çoğu devlet anayasasından farklı olarak kodifiye edilmediğini, ancak "yumuşak siyasi varlığını" hatırlatmıştır²⁰⁵. Aynı zamanda Mahkeme parlamentonun üstünlüğü ile yürütmenin ayrıcalıklarını incelemiştir²⁰⁶.

İngiltere'de dış ilişkiler, savunma ve milli güvenlik gibi konularda yürütmenin ayrıcalığı vardır²⁰⁷. Yani bu konularda alınan kararlar hükûmet tasarrufu olarak kabul edilir. Dolayısıyla yürütme organı geniş bir takdir yetkisine sahiptir. Ancak bu ayrıcalık ve takdir alanı, yürütme organına tamamen sınırsız bir yetki sağlamaz. Eğer yürütme organının kararı, kanunlarda kişi haklarında bir değişiklik meydana getirecekse, bu konuda yürütme organı değil, parlamento yetkilidir²⁰⁸.

Bu çerçevede Yüksek Mahkeme bir kanun çıkarılmadan, yürütme organının milletlerarası anlaşmadan çekilme ve Birlikten çıkma konusunda ayrıcalığının olduğu iddiasını yerinde bulmamıştır. AB hukuku, iç hukuk

²⁰³ **Miller I**, par. 2; ayrıca bkz. **Tatham**, s. 274-278; **Ewing**, s. 715-718. Referandum kurumunun parlamentonun üstünlüğünü olumsuz yönde etkilediğine dair bkz. **Ewing**, s. 718-721. Bu görüşe karşılık parlamentonun referandumun sonuçlarına rağmen dilediği yönde kanun yapma yetkisine sahip olduğuna dair bkz. Michael **Gordon**, "The UK's Sovereignty Situation: Brexit, Bewilderment and Beyond...", *King's Law Journal*, C. 27, S. 3, Y. 2016, s. 337.

²⁰⁴ **Miller I**, par. 2.

²⁰⁵ **Miller I**, par. 40.

²⁰⁶ **Middleditch**, s. 974; Deborah **Mabbett**, "Parliamentary Sovereignty and Brexit", *The Political Quarterly*, Vol. 88, No. 2, Y. 2017, s. 168; ayrıca bkz. **Miller I**, par. 5.

²⁰⁷ **Middleditch**, s. 974. İngiltere'de milletlerarası anlaşmaların onaylanması hakkında ayrıca bkz. **Gözler**, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, C. II, s. 645, 651-652.

²⁰⁸ **Middleditch**, s. 974; ayrıca bkz. **Miller I**, par. 47.

sayıldığı ve Birlikten çıkmanın kanunlarda değişikliğe yol açacağı gerekçesiyle, yürütmenin Birlikten çıkma yetkisi olmadığına karar vermiştir. Nitekim kanunları yapan veya değiştiren yalnızca parlamentodur²⁰⁹.

Ayrıca Yüksek Mahkeme, parlamantonun üstünlüğünün İngiliz anayasasının temel ilkelerinden birisi olduğunu ve kanunları yapma, değiştirme veya ilga etme yetkisinin yalnızca parlamentoya ait olduğunu ifade etmiştir. Mahkemeye göre, hiçbir kişi ya da organ kanunlarda bir değişiklik yapamaz ve kanunları geçersiz kılamaz²¹⁰. Dolayısıyla Taç parlamento iradesi olmaksızın tek başına bir kanun yapamaz. Kanun ancak parlamentoda kabul edildikten ve kraliçe tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girebilir. Bu hususa ilişkin Yüksek Mahkeme, Kararnameler Davasından (Case of Proclamations-1610) bir alıntı yaparak konuyu açıklamıştır²¹¹: “*Kral, kararnamesiyle veya başka yollarla, common law’u, kanununun veya ülkenin geleneklerinin hiçbir bölümünü değiştiremez.*” Dolayısıyla Mahkeme, Taç’ın ayrıcalıklarının ve hükümet tasarrufunu, ancak parlamantonun iradesine uygun olarak kullanabileceğini hatırlatmıştır.

Sonuç olarak kararında İngiliz Büyük Devrimi’ne ve Taç’ın sınırlandırılmasına atıfta bulunan Mahkeme, Dicey tarafından teorik çerçevesi çizilmiş olan “parlamantonun üstünlüğü ilkesini” tanımlamış ve kanunların ancak parlamento tarafından yapılabileceğini açıklamıştır. Dolayısıyla Mahkeme, en üstün irade açıklama mercinin parlamento olduğunu ve Kraliçe’nin tek başına kanun yapamayacağını belirtmiştir²¹². Mahkemenin bu kararı, parlamantonun üstün olduğuna ve bu üstünlüğünün hala devam ettiğine en büyük delillerden biri olarak görülebilir²¹³.

209 **Mabbett**, s. 168; ayrıca bkz. **Miller I**, par. 43; **McConalogue**, *The British Constitution Resettled*, s. 244; **Ertas**, “Westminster Parlamentosu Azami Kaç Hafta Tatil Edilebilir?”, s. 241. Konuya ilişkin görüşler ve tartışmalar için bkz. **Middleditch**, s. 977-980.

210 **Miller I**, par. 43.

211 Sir Edward Coke: “*The King by his proclamation or other ways cannot change any part of the common law, or statute law, or the customs of the realm.*” Bkz. **Miller I**, par. 44.

212 **Miller I**, par. 43.

213 Benzer yönde bkz. **Tatham**, s. 273-274.

Görüldüğü gibi parlamentonun üstünlüğü, tüm kuşatmalara rağmen kazanan taraf olmaktadır²¹⁴. Zira gerek Brexit'e giden süreç ve Brexit, gerek Miller I kararı göstermektedir ki parlamento İngiltere'de hala üstün konumdadır. Yaşanan tüm tecrübeler ve anayasal gelişmeler karşısında bu ilkenin varlığı hâlâ korunmakta ve anayasal düzen içerisinde önemi kabul edilmektedir.

Hükûmetin gelecek adımları da bunu destekler niteliktedir²¹⁵. Zira Hükûmet parlamentonun üstünlüğü ilkesini dikkate almak zorunda kalmış, Birlikten çıkmak için kanun yapılmasının gerekli olduğunu kabul etmiştir. Bu nedenle Hükûmet, Avrupa Birliğinden Çekilme Kanun tasarısını parlamentoya sunmuştur, tasarı parlamento tarafından kabul edilerek kanunlaşmıştır (European Union (Notification of Withdrawal) Act-2017)²¹⁶. Kanunla başbakana, AB Anlaşması'nın 50 (2). maddesine göre, Birlikten çekilme iradesini bildirme yetkisi verilmiştir²¹⁷.

SONUÇ

Parlamentonun üstünlüğü, Taç, Avam ve Lordlar Kamarası olmak üzere üç organın birlikteliğinin sahip olduğu gücün bütünü ifade etmektedir. Söz konusu organlardan herhangi biri tek başına bu güce sahip olmadığı gibi başka diğer organlar da parlamentonun gücüne ortak değildir. Parlamentoyu oluşturan Taç, Avam ve Lordlar Kamarası arasındaki ilişki bakımından her bir organın kanun yapma faaliyetine aynı şekilde katıldığını söyleyemeyiz. Dolayısıyla parlamento, üç kutuplu bir yapı olarak üstün bir organdır. Ancak bunun anlamı, her bir organın eşit yetkilere sahip olması değildir. Kanun yapımı sırasında, bu üstün organı oluşturan her bir aktör, sahip olduğu farklı boyuttaki yetkileriyle kanun yapımına katılır. Diğer bir ifadeyle, parlamento kendisini oluşturan organların münferit

²¹⁴ Konu hakkındaki tartışma ve haberler için bkz. <https://www.bbc.com/news/uk-politics-54153302>, (E.T. 16.09.2020); <https://commonslibrary.parliament.uk/brexit-what-happens-next/> (E.T. 16.09.2020).

²¹⁵ Parlamento da, Miller I kararıyla Yüksek Mahkeme tarafından hatırlatılan üstünlüğünü korumak için çeşitli adımlar atmıştır. Bu konuda bkz. **McConalogue**, *The British Constitution Resettled*, s. 251.

²¹⁶ Bkz. **Middleditch**, s. 981-982.

²¹⁷ Bkz. **Middleditch**, s. 981. European Union (Notification of Withdrawal) Act 2017, 1 (1): *"The Prime Minister may notify, under Article 50(2) of the Treaty on European Union, the United Kingdom's intention to withdraw from the EU."* Türkçesi şu şekildedir: *"Başbakan, Avrupa Birliği Antlaşması'nın 50(2) maddesi uyarınca Birleşik Krallık'ın AB'den çekilme niyetini bildirebilir (tebliğ edebilir)."*

varlığı ile diğer tüm organlar ve kişiler karşısında bir bütün olarak üstündür. Bununla birlikte, iç ilişkilerinde yetki dağılımı ve kanun yapımına katılma bakımından sahip olunan konum farklılık arz edebilir.

Benzer şeyleri, parlamento ve hükümet ilişkileri bakımından da söylemek gerekir. Nitekim hükümet üyeleri ve başbakan aynı parlamento üyesi olduğundan, yürütmeyi parlamentodan tamamen bağımsız düşünmek yanıltıcı olur. Kanunların icrası bağlamında her ne kadar hükümet ayrı bir güç olarak düşünülse de gerek oluşumu gerekse güvene dayalı olarak görevini sürdürmesi onun parlamentoyla olan bağıını göstermektedir. Ancak siyasi partilerin varlığı bağlamında “üstünlüğe” kimi eleştiriler yöneltilmektedir. Bununla birlikte fiili durumun ne olduğuna bakılmaksızın, hukuki olarak parlamentosunun üstün olduğu değişmiş değildir. Ayrıca sınırlı iktidar geleneğine sahip İngiltere’de partililik önemli konularda ikinci planda kabul edilmekte, hükümet partisi üyeleri tarafından dahi kimi zaman hükümet aleyhine kararlar alınabilmektedir.

Kaldı ki Dicey’nin teorisine göre, üstünlüğün (egemenliğin) niteliğine baktığımız zaman ise parlamentosunun sahip olduğu konum hukuki bir niteliğe sahiptir. Hukuki nitelik, kanunların konulması, değiştirilmesi veya ilga edilmesi konusunda tek yetkili organın parlamento olduğunu ifade eder. Parlamento, seçmenlerden ve mahkemelerden veya milletlerarası örgütlerden talimat alamaz. Bunların talep ve tavsiyeleri parlamentoyu kesinlikle bağlamaz. Ancak bunlar Dicey’nin ifadesiyle, parlamento karşısında fiili ve siyasi sınırlar meydana getirebilir. Örneğin, İngiltere’nin üye olduğu bir örgütün hukukuna aykırı kanun yapılması halinde, İngiltere’nin milletlerarası hukuk bağlamında sorumluluğu doğmuş olsa bile üstünlük gereğince, ne bu kanun kendiliğinden yürürlükten kalkar ne de parlamento hukuki olarak kanunu ilga etmek zorunda kalır. Bu mesele yalnızca parlamentosunun üstünlüğüyle ilgili değildir. Devletlerin egemenliği bağlamında, her devlet taraf olduğu sözleşmeden ya da üyesi olduğu örgütten ayrılabilir. Mefhûm-ı muhâlifinden de anlaşılacağı üzere, İngiltere’nin bir örgüte üye olması veya sözleşmeye taraf olması ve bunun sonucunda devletin gönüllü olarak kimi yükümlülükler altına girmesi, parlamentosunun üstün olmadığına delil gösterilemez. Zira bugün her egemen devlet, kimi milletlerarası yükümlülükler altındadır.

İngiltere’de yaşanan çeşitli gelişmeler zaman zaman parlamentosunun üstün olmadığı iddialarını gündeme getirmiştir. Örneğin AB üyeliği, 1998 İnsan Hakları Kanunu, İnsan Hakları Komitesi’nin kurulması veya Yüksek Mahkeme’nin kurulması buna gerekçe gösterilmiştir. Ancak İngiliz geleneği bağlamında parlamento sınırlandıran herhangi bir kural veya

kurum mevcut değildir. Anayasanın yazısız olmasına bağlı olarak da parlamento, kurucu iktidardır denilebilir; zira onun kanunları normlar hiyerarşisinin en üstünde yer alır. Kanunları değiştirebilecek bir başka organ olmadığından diğer tüm düzenleyici işlemlerin de kanunlara uygun olması gerekir. Öte yandan parlamentonun üstün olmadığına dair gösterilen gerekçe ve gelişmelerin hiçbiri parlamentoyu denetleyen bir organ öngörmüş değildir. Kaldı ki AB üyeliği, 1998 İnsan Hakları Kanunu, İnsan Hakları Komitesi'nin kurulması veya Yüksek Mahkeme'nin kurulması gibi, tüm bu gelişmeler yine bir kanunla ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla parlamento her zaman bu gelişmelerin kaynağı olan kanunları ilga etme gücüne de sahiptir. Brexit süreci de ayrıca ispatlamaktadır ki parlamento hala üstündür ve milletlerarası örgütlerden ayrılmalari devletlerin egemenliğiyle ilgilidir.

Parlamentonun üstünlüğü bağlamında değinilmesi gereken en önemli konulardan birisi de insan hak ve hürriyetleridir. Üstün bir parlamento, her zaman hürriyetleri sınırlandırma eğiliminde olabilir. Savaş, salgın hastalık ve tabiat olayları gibi olağanüstü haller söz konusu olabileceği gibi olağan dönemlerde de bu eğilim ortaya çıkabilir. Hürriyetler bağlamında parlamentonun üstünlüğü önemli tehlike oluşturmaktadır. Kuşkusuz parlamentonun üstünlüğü, her zaman vahşileşebilecek evcil bir aslana benzetilebilir. Nitekim hiçbir sınırı olmamasına bağlı olarak, parlamentonun birey hürriyetlerini ortadan kaldırması mümkündür. Bu ihlalleri tespit edebilecek ve engelleyecek bir organ da bulunmadığından hürriyet rejimi, açık bir hedef gibi durmaktadır.

Ancak İngiliz geleneğinde parlamento, İngiliz devrimlerinin ve iktidarın sınırlandırılması düşüncesinin sembolü konumundadır. Dolayısıyla geleneksel olarak parlamentonun hürriyetleri sınırlandırıp mutlakiyet rejimi kurmayacağına duyulan bir güven vardır. Nitekim cumhuriyet rejiminin kurulmasıyla birlikte Cromwell tarafından rejimin bir diktatörlük şekline dönüştürülmesi, İngiliz geleneğinde önemli bir iz bırakmıştır. Söz konusu gelişmeye bağlı olarak da hızlı bir şekilde “parlamenter monarşiye” dönülmüş ve zaman içerisinde üç kutuplu yapı oluşturacak şekilde parlamentonun gelişimi tamamlanmıştır. Bu bakımdan parlamento, Kıta Avrupası'nın aksine mutlakiyet önünde bir sınır olarak görülmüştür. Her ne kadar parlamentonun elindeki güç hürriyetleri ortadan kaldırmaya yetse de parlamento şimdiye kadar kendisine duyulan güvene büyük oranda sadık kalmıştır.

Parlamentonun üstünlüğünün manasını ve son gelişmeler kapsamında bu ilkenin durumunu tespit etmeye gayret gösterdiğimiz bu çalışmada şu sonuçlara ulaştık:

i. İngiltere’de parlamento Taç, Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası’ndan oluşur. Ancak bu her organın, parlamentoda kanun yapımına aynı oranda etki ettiğini göstermez. Bu haliyle, yani her ne kadar parlamento bileşenlerinin yetki dağılımında farklılık olsa da parlamento üstün konumdadır.

ii. Diğer ifadeyle İngiltere’de parlamento nihai irade açıklama yetkisine sahiptir. İradesini ise kanun şeklinde açıklar.

iii. Parlamento, kanun çıkarırken herhangi bir hukuki sınırla karşılaşmaz. Zira İngiliz anayasası gelenek ağırlıklı ve yumuşak, diğer bir ifadeyle yazılı ve katı olmayan bir anayasa olduğundan teamül kuralları, haklar veya diğer kanunlar, çıkarılacak kanun bakımından bir sınır meydana getirmez. Parlamento her zaman bu kuralları değiştirebilir.

iv. Parlamentosunun önceki kanunlarla bağlı olmaması, önceki parlamento ile sonraki parlamento arasında bir hiyerarşi olmamasının zorunlu bir sonucudur.

v. İngiltere’nin AB’ye üye olmasıyla bu ilkenin sona erdiğini ve üyelikten çekilmesinin siyasi ve ekonomik nedenlerle imkânsız olduğunu ileri süren yazarların yanıldığı söylenebilir. Dolayısıyla Birlik hukukunu kendi iradesiyle iç hukukuna dahil eden, hatta kimi durumlarda kendi kanunları yerine Birlik hukukunun uygulanmasına gönüllü olan parlamento, Brexit’e varan süreçte üstünlüğünü göstererek bu yöndeki iradesini geri almıştır. Yüksek Mahkeme de bu ilkenin hala İngiliz anayasa hukukunun temel bileşeni olduğunu ortaya koymuştur.

vi. Son ve belki en önemli hususlardan bir tanesi de parlamentosunun üstünlüğünün mutlakiyete dayalı iktidar ortaya çıkarmadığıdır. İngiltere’de anayasacılık, buna paralel olarak da parlamentoculuk mutlak monarşiye karşı mücadeleyi ifade etmektedir. Bu mücadelelerle mutlak monarşi karşısında parlamento yüceltilir ve üstün görülür. Ancak parlamentosunun üstünlüğünün, mutlakiyete dönüşmeyeceğine dair bir güven vardır. Dicey gibi kimi yazarlar da bu güvenin ve teamüli anayasanın, yazılı ve katı bir anayasadan daha fazla hakları koruduğunu belirtir. Yani parlamento hukuki olarak sınırsız olsa da siyasi olarak bu sınırsızlığı hak lehine kullanmaya mecburdur, bu konuda adeta yeminlidir. Çünkü hakların varlığı parlamento iradesine dayalı olmadığından bireylerin haklarının bir kanunla ortadan kaldırılması teorik olarak mümkün görünse de bu ancak kanlı bir mücadeleyle gerçekleşebilir. Dolayısıyla parlamentosunun üstünlüğü, kanun koyarken hukuki sınırları olmayan bir parlamentosunun varlığını ifade etse de parlamento mutlakiyete karşı direnişin ve hür bir toplumun sembolü olarak algılanmaktadır. Kanaatimizce dışarıdan bakan bir gözün bunu anlaması çok kolay değildir.

KAYNAKÇA

“A Parliamentarian’s Guide to the Human Rights Act”, The National Council for Civil Liberties, London 2010, <https://www.refworld.org/pdfid/4ed640552.pdf>, (E.T. 13.09.2020).

Akad, Mehmet/Vural Dinçkol, Bihterin/Bulut, Nihat. Genel Kamu Hukuku. 16. Bası, Der Yayınları, İstanbul 2016.

Akbay, Muvaffak. Amerika Birleşik Devletleri’nin Anayasa Tarihi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, S. 1, Y. 1950, s. 18-19.

Anayurt, Ömer. Anayasa Hukuku Genel Kısım. 2. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2019.

Atatüre, Süha. Amerika Birleşik Devletleri’nin Siyasi Yapısı. Beta Yayıncılık, İstanbul 2017.

Barber, N. W.. “The Afterlife of Parliamentary Sovereignty”, I-CON, C. 9, S. 1, Y. 2011, s. 144-154.

Barnett, Hilaire. Constitutional and Administrative Law, 4. Bs., Cavendish Publishing Limited, London/Sydney 2002.

Benoist, Alain De. “What is Sovereignty”, Telos: Critical Theory of the Contemporary, S. 116, Y. 1999, s. 99-118.

Beriş, Berat Emrah. “Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 63, S. 1, Y. 2008, s. 55-80.

Bingham, Lord. “The Rule of Law and the Sovereignty of Parliament?”, King’s Law Journal, C. 29, S. 2, Y. 2008, s. 223-234.

Bilik, Erol. “İngiltere’de 18 ve 19 uncu Yüzyıllarda Parlamento Hükümeti ve Anayasa Islahatı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 1, Y. 1951, s. 440-453.

Bodin, Jean. Six Books of the Commonwealth. http://www.yorku.ca/comminel/courses/3020pdf/six_books.pdf, (E.T. 01.09.2020).

Bruneau, Jonathan Christophe. The Erosion of Parliamentary Sovereignty in the United Kingdom Arising from Its Membership to the European Union. Middlesex University 2015, https://www.researchgate.net/publication/301787506_The_Erosion_of_Parliamentary_Sovereignty_in_the_United_Kingdom_arising_from_its_Membership_to_the_European_Union, (E.T. 15.09.2020).

Countryman, Edward. The American Revolution. 5. Bs., Collins Publishers, New York 1988.

Crozat, Charles. "XIX. Asırdan Zamanımıza Deęin İngiliz Amme Hukukunda Egemenlik Kavramı". İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 11, S. 1-2, Y. 1945, s. 23-100.

Debeljak, Julie. "The Human Rights Act 1998 (UK): The Preservation of Parliamentary Supremacy in the Context of Rights Protection". Australian Journal of Human Rights, C. 9, S. 1, s. 183-235.

Dicey, Albert Venn. An Introduction to the Study of Law of the Constitution. 10. Bs., The Macmillan Press, London 1979.

Döner, Ayhan. Türk Anayasa Hukuku. Yetkin Yayıncılık, Ankara 2020.

Duguit, Leon. Kamu Hukuku Dersleri. Çev. Suheyb Derbil, İstiklal Matbaacılık, Ankara 1954.

Erdoğan, Mustafa. Anayasal Demokrasi. 13. Bs., Siyasal kitabevi, Ankara 2017.

Eroğul, Cem. Çağdaş Devlet Düzenleri (İngiltere, Amerika, Fransa, Almanya). 5. Bs., Kırılğıç Yayınevi, Ankara 2006.

Ertaş, Türker. "Parlamentoların Anası Westminster Parlatentosu: Tarihsel - Kuramsal Kökenler, Kurumsal Yapı ve Kanun Yapım Süreci". YÜHFD, C.XVII, Y. 2020/2, s. 447-499 (Parlamentoların Anası).

Ertaş, Türker. "Westminster Parlatentosu Azami Kaç Hafta Tatil Edilebilir?: Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi'nin Miller v. The Prime Minister / Cherry v. Advocate General for Scotland Kararı Üzerine Düşünceler". Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 1, Y. 2021. s. 227-255 (Westminster Parlatentosu Azami Kaç Hafta Tatil Edilebilir).

Ertaş, Türker. Kuvvetler Ayrılığı İlkesi Bağlamında Yasama, Yürütme ve Yargı Organları Arasındaki Modern İlişkiler. 1. Bs., Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018. (Kuvvetler Ayrılığı).

Ewing, Keith. "Brexit and Parliamentary Sovereignty". The Modern Law Review, C. 80, S. 4, Y. 2017, s. 711 726.

Failing to Hold Back the Incoming Tide: Why EU Law has Supremacy over National Law and Why Attempts at Reform will Never Succeed. The Bruges Group, London 2016.

Friedrich, Carl. Sınırlı Devlet. 2. Bs., Liberte Yayınları, Ankara 2014.

Gordon, Michael. "The UK's Sovereignty Situation: Brexit, Bewilderment and Beyond...". King's Law Journal, C. 27, S. 3, Y. 2016, s. 333-343.

Gözler, Kemal. Anayasa Hukukunun Genel Teorisi. C. I, 2. Bs., Ekin Yayınevi, Bursa 2020.

Gözler, Kemal. Anayasa Hukukunun Genel Teorisi. C. II, 2. Bs., Ekin Yayınevi, Bursa 2020

Gözler, Kemal. Türk Anayasa Hukuku. 2. Bs., Ekin Yayınları, Bursa 2018.

Grant, Moyra. The UK Parliament. Edinburgh University Press, Edinburgh 2009.

Gülgeç, Yahya Berkol. Normlar Hiyerarşisi. On İki Levha, 2. Bs., İstanbul 2018.

Güneş, Turan. Parlamento Rejiminin Bugünkü Manası. İstanbul Üniversitesi Yayınları (No. 661), İstanbul 1956.

Haddad, Annette. "Protecting Parliamentary Sovereignty: A Justification for Repealing the Human Rights Act (1998)?" Rene Cassin (Organisation), <https://www.renecassin.org/wp-content/uploads/2015/02/20150218-Protecting.pdf>, (E.T. 13.09.2020).

Hakymez, Yusuf Şevki. Mutlak Monarşiden Günümüze Egemenlik Kavramı. Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004.

Heywood, Andrew. Siyaset Teorisine Giriş. 8. Bs., Küre Yayınları, İstanbul 2017.

Hiebert, Janet. "Parliament and the Human Rights Act: Can the JCHR Help Facilitate a Culture of Rights?". International Journal of Constitutional Law, C. 4, S. 1, Y. 2006, s. 1-38.

Jenkins, David. "Common Law Declarations of Unconstitutionality". *I·CON*, V. 7, No. 2, s. 187-188, s. 183-214.

Jennings, W. Ivor. The Law and the Constitution. 3. Bs., University of London Press, London 1948.

Keith, Arthur Berriedale. An Introduction to British Constitutional Law. The Clarendon Press, Oxford 1931.

Keskin, Erdoğan. Anayasa Hukukunda Anayasacılık Düşüncesi. Adalet Yayınevi, Ankara 2020.

Kubalı, Hüseyin Nail. Anayasa Hukuku Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler. Ersa Matbaacılık, İstanbul 1965.

Loveland, Ian. "Parliamentary Sovereignty and the European Community: The Unfinished Revolution?". Parliamentary Affairs, C. 49, S. 4, Y. 1996, s. 517-535.

Mabbett, Deborah. "Parliamentary Sovereignty and Brexit". The Political Quarterly, Vol. 88, No. 2, Y. 2017, s. 167-169.

Mcconalogue, Jim. The ‘Rule of the Recognised Helm’: How does European Union Membership Impact upon UK Parliamentary Sovereignty?, The Faculty of Arts and Social Science the Department of Politics and International Studies (POLIS). The Open University, Milton Keynes 2017.

Mcconalogue, Jim. The British Constitution Resettled - Parliamentary Sovereignty Before and After Brexit. Palgrave Macmillan, Rickmansworth 2020.

Miceli, Vincenzo. Parlamento Hukuku ve Siyasi Etütlerinden Modern Parlatentolar. Çev. Atif Akgüç, Ulus Basımevi, Ankara 1946.

Middleditch, Hattie. “The Miller Decision: Continuing Uncertainty Over Brexit”. New York University Journal of International Law and Politics (JILP), C. 49, S. 971, Y. 2017, s. 972, s. 971-987.

Özbudun, Ergun. “İngiltere’de Parlâmento Egemenliğı Teorisi”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 25, S. 1, Y. 1968, s. 59-79.

Özbudun, Ergun. Türk Anayasa Hukuku. 15. Bs., Yetkin Yayınları, Ankara 2014.

Pollock, Frederick. “Sovereignty in English Law”. Harvard Law Review, C. 8, S. 5, Y. 1894, s. 243-251.

Ridges, Edward Wavell. “İngiliz Anayasa Hukuku”. Çev. Mukbil H. Özyörük, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 3, Y. 1951, s. 183-209.

Ridges, Edward Wavell. Constitutional Law of England. 3. Bs., The Eastern Press, London 1922.

Ringeisen-Biardeaud, Juliette, “Let’s Take Back Control: Brexit and the Debate on Sovereignty”. French Journal of British Studies, C. XXII, S. 2, Y. 2017, s. 1-17.

Sakaria, Anjali/**Aiyagari**, Stephanie. “The Parliamentary Committee as Promoter of Human Rights: The UK’s Joint Committee on Human Rights”. Commonwealth Human Rights Initiative, 2007.

Schmitt, Carl. Kanunilik ve Meşruiyet. Çev. Ahmet Cemil Ozansü, 2. Bs., İthaki Yayınları, İstanbul 2018.

Schmitt, Carl. Political Theology. Trans. George Schwab, The MIT Press, Massachusetts 1985.

Smith, T.. Commonwealth of England. Book 2, ch. 2. (Akt. Frederick Pollock, “Sovereignty in English Law”).

Taşkın, Ahmet. “Baskıya Karşı Direnme Hakkı”. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 52, Y. 2004, s. 37-65.

Tatham, Allan F.. “The Constitutional Challenges that the Brexit Negotiations have Created in the United Kingdom: an Overview”. Revista de Derecho Comunitario Europeo, S. 59 Y. 2018, s. 263-302.

Tolley, Micheal C.. “Parliamentary Scrutiny of Rights in the United Kingdom: Assessing the Work of the Joint Committee on Human Rights”. Australian Journal of Political Science, C. 44, S. 1, Y. 2009, s. 41-55.

Turhan, Mehmet. “Meclis Hükümeti (Konvansiyon Kuramı)”. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, C. 46, S. 1, Y. 1991, s. 453-463.

Wade, E. C. S./PHILLIPS, G. Golfrey. Constitutional Law. London 1955. (Akt. Özbudun, “İngiltere’de Parlamentonun Egemenliği Teorisi”).

Wheare, K. C.. Modern Anayasalar. Çev. Mehmet Turhan, Değişim Yayınları, İstanbul 1984.

Williamson, Ames A.. The Evolution of England. 2. Bs., The Clarendon Press, London 1943.

Young, Alison L.. Parliamentary Sovereignty and the Human Rights Act. Hart Publishing, Portland 2009.

Karar ve Raporlar:

Ghaidan v. Godin-Mendoza (FC), “Opinions Of The Lords Of Appeal For Judgment”. Y. 2004.

Komitenin raporları için bkz. <https://committees.parliament.uk/committee/93/human-rights-joint-committee/publications/reports/>, (E.T. 13.09.2020).

R (Miller) and others v Secretary of State for Exiting the European Union, (*Miller I*), (5, 6, 7 ve 8) December 2016.

R (Miller) v The Prime Minister-Cherry and others v Advocate General for Scotland, 24.09.2019.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.lugatim.com/s/egemenlik>, (E.T. 31.08.2020).

<http://www.lugatim.com/s/mutlak>, (E.T. 01.09.2020).

<http://www.lugatim.com/s/üstün>, (E.T. 01.09.2020).

<https://commonslibrary.parliament.uk/brexit-what-happens-next/>, (E.T. 16.09.2020).

<https://sozluk.gov.tr>, (E.T. 01.11.2021).

<https://www.bbc.com/news/uk-politics-54153302>, (E.T. 16.09.2020).

<https://www.britannica.com/topic/Act-of-Supremacy-England-1534>, (E.T. 01.09.2020).

<https://www.britannica.com/topic/Convocations-of-Canterbury-and-York#ref6983>, (E.T. 01.09.2020).

<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/data.pdf>, (E.T. 13.09.2020).

<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/7/contents>, (E.T. 01.09.2020).

<https://www.royal.uk/act-settlement-0>.